GRGA NOVAK

NOBILES, POPULUS I CIVES – KOMUNA I UNIVERSITAS U SPLITU 1525.—1797.

I.

BORBA PUČANA I PLEMIĆA U SPLITU OD »ZATVARANJA« VELIKOG VIJEĆA DO ZASJEDANJA »VIJEĆA GRAĐANA I PUČANA« (1334.-1512.)

Otkad je g. 1334., bilo onemogućeno pučanima grada Splita da budu članovi Velikog vijeća, počinje stalna i neprekinuta borba između puka i plemstva u tome gradu. Plemstvo, koje je imalo u rukama svu vlast, dalo je sebi i sve moguće privilegije, koji su u većini slučajeva išli na štetu puka. S druge je strane puk nastojao da ne snosi sam sve terete i tražio je od plemića, da i oni ponesu svoj dio. Kad je pak g. 1420. Split došao pod vlast Venecije, u ugovoru između novog gospodara i Splita izričito je utvrđeno, da pučani ne mogu biti članovi Vijeća ni postati plemići grada Splita. Godine 1443. splitski je knez Cristoforo Marcello učinio nekoliko splitskih pučana plemićima. To je izazvalo veliko ogorčenje kod većine Velikog vijeća, koje je tražilo, da se ono definitivno »zatvori«, t. j. da se nitko ne može imenovati njegovim članom, kome to po statutu ne pripada. To je »zatvaranje« Velikog vijeća grada Splita izvršeno dukalom dužda Pasqualisa Maripietro 30. siječnja 1470. g.

Da se opru presezanju plemića, koji su u svom Velikom vijeću donosili razne zaključke na štetu pučana, počeli su se splitski pučani sastajati i donositi svoje zaključke, pa i izabirati svoje izaslanike, koje bi slali knezu u Splitu ili vladi u Veneciji, da mole zaštitu od presezanja plemića. S druge je strane Veliko vijeće osjetilo, kolika mu opasnost prijeti od pučkih sastanaka, pa je molilo vladu, da ih zabrani. Ali vlada to nije učinila, nego je štoviše te pučke sastanke dopustila uz uslov, da ih dopusti knez i da im prisustvuje.

Ohrabreni, pučki su vođe g. 1460. tražili, da im se dopusti da na tim sastancima izabiraju nekoliko njih između pučana, koji bi se onda od vremena do vremena sastajali, da raspravljaju o pitanjima koja su puk

[1] Borbu pučana i plemića u Splitu od g. 1420.-1524. obradio sam u svojoj radnji »Split u Marulićevo doba«, Zbornik Marka Marulića, Jug. Akad., Zagreb 1950., str. 63-83.

interesirala. Kako je to trebalo biti neko pučko vijeće, naprama plemićkom, naiđoše na jaku opoziciju i ne uspješe.

Ali, taj neuspjeh nije spriječio pučane, da se, kadgod je to trebalo, sastanu i da se opru presezanjima plemića. Bilo je mnogo prilike za to, u prvom redu oružanje galije, za što je trebalo snositi teret naoružanja i dati ljude za veslače i borce. Plemići su uvijek htjeli da oni budu oslobođeni i jednog i drugoga, a pučani su tražili i razmjerno učešće plemića.

U zajedničkoj borbi pučana svih dalmatinskih komuna 1481. g. zbog oružanja galije određene pojedinoj komuni splitski su pučani pridonijeli znatan udio i sudjelovali u zajedničkom poslanstvu svih pučkih izaslanika u Veneciju u početku veljače 1482. g.[2]

U svojoj komuni splitski pučani osvajaju poziciju za pozicijom, polako i uz velike napore, ali stalno. Godine 1472. uspiješe, da je od dvojice, koji su imali nadzirati trošenje novca za popravak gradskih bedema, jedan trebao biti plemić, a drugi pučanin. Iste godine uđoše oni u odbor od dva »procjenitelja« za isplatu 201 dukata kleru i biskupu, pa je jednog od te dvojice biralo Veliko vijeće, a drugi je imao biti pučanin i postavljao ga je knez. Pored toga prizna vlada pučanima pravo na tumača, koji je prevodio knezu izjave Splićana, koji nisu znali talijanski, i riječi kneza, koji nije poznavao hrvatski jezik.[3]

U napetoj borbi sa splitskim plemićima stajao je na strani pučana i jedan knez i kapetan Splita, Giovanni Bollani, koji je postao splitskim knezom g. 1481. Za njegove uprave dobiše pučani pravo da biraju svog »soprastanta«, koji je zajedno sa soprastantom, koga je biralo Veliko vijeće, određivao straže i bilo mu je stavljeno u dužnost naročito to, da pazi, da se one ne određuju protiv interesa pučana.[4]

Taj privilegij, da pučani biraju svoga soprastanta, nije mogao biti ostvaren, dok oni nisu imali jedno svoje biračko tijelo, koje im je posebno od strane vlasti potvrđeno. Knez Bollani je nekoliko puta sazvao pučane na sastanak i dao, da oni glasaju balotažom i biraju, kako su to radili plemići u svom vijeću. Ali to je on radio na svoju ruku. Pučani su se tada, g. 1483., obratili »sindiku i provizoru na Jadranu i izvan njega« Jerolimu Marcellu, moleći ga, da im dopusti, da mogu u svojoj »kongregi« (pučkoj skupštini) birati svoje činovnike, a među njima i pučkog kamerlenga (blagajnika), koji će, zajedno s plemićkim, ubirati novac i voditi knjigu o prihodima i rashodima.[5]

Sindik i providur na Jadranu Marcello odobri pučanima, da u svojoj kongregi biraju činovnike, koje im je vlada dopustila.

Kad su plemići tada ogorčeno ustali protiv toga, a Marcello ih nije zadovoljio onako, kako su oni to tražili, obratili su se vladi u Veneciji, napadajući oštro kneza Bollanija. Istovremeno su uprli sve jače, da uvjere i Marcella, kako pučani traže nešto, na što nemaju pravo. I us-

[2] G. Novak, Split u Marulićevo doba, u cit. Zborniku, 74, 75.
[3] Isti, o. c., 70, 72.
[4] Isti, o. c., 76.
[5] G. Novak, o. c., 76.

pješe, pa je Marcello 4. lipnja 1484. odlučio, neka se drže prijašnjih običaja. Tek su 30. lipnja 1499. splitski pučani dobili pravo da drže svoje kongrege.[6]

U daljoj borbi uspješe pučani još više, pa su se g. 1512. sastali u »vijeće«, »po dopuštenju i naredbi prejasnoga gospodina kneza i kapetana«, »da se izaberu i imenuju uobičajeni prokuratori«, »u kojem je vijeću učestvovalo stotinu i osam muževa«. Taj »Consiglium Universitatis Civium et Popularium« izabrao je četiri prokuratora, zatim soprastanta »pro ordinandis vigiliis et custodiis«.[7]

II.

SPLITSKI PUČANI TRAŽE, DA U SVOJOJ KONGREGI BIRAJU: 4 PUČKA PROKURATORA, PUČKOG KAMERLENGA, 1 PREDSTOJNIKA (SOPRASTANTA), 1 TUMAČA, 1 PROCJENITELJA I 1 MASARA

Polagano, ali stalno splitski su pučani stjecali sve više učešća u upravi svoje komune. Kad su potpuno utvrdili jedna prava, onda su uzimali sami nova znajući dobro, da će iza toga plemići odmah ustati, da im te nove privilegije ospore. Još od 1471. g. imenovao je knez jednog pučanina, koji će s jednim plemićem nadzirati, da se novac, što preostane, pošto se namire svi komunalni troškovi, upotrebljava za gradnju bedema. To nije bio nikakav »kamerlengo«, blagajnik, nego samo jedan član odbora za trošenje novca za gradnju bedema. Međutim su splitski pučani uspjeli da uvjere kneza i kapetana Gianbattistu Molina, da na osnovu one odluke iz 1471. g. pučani imaju pravo na svog kamerlenga. I doista je 24. juna 1525. g. imenovan od kneza i kapetana splitskoga Gianbattiste Molina Grgur pok. »ser« Augustina *za blagajnika pučana.* Plemići nisu tog pučkog blagajnika smatrali blagajnikom, kamerlengom, pa nisu ni protestirali protiv toga imenovanja, ali mu nisu priznavali nikakva prava, niti su mu davali ikakve plaće.[8]

Splitski su pučani sada mislili, da će knez i kapetan Molino poći i dalje, pa su u novembru 1525. g. poslali k njemu svoje izaslanike, koji su ga zamolili, da dopusti, da se pučani sastanu (congregare) »na zvon zvona« u prisutnosti samoga kneza ili njegova kancelara i da na toj skupštini izaberu: *četiri prokuratora puka, jednog komunalnog kamerlenga, jednog soprastanta,* koji će se brinuti za straže, jednog *tumača,* jednog *procjenjivača desetina,* jednog *masara,* koji će nadzirati zaloge građana, koji su se nalazili kod plemićkih službenika.

Zahtjevi splitskih pučana izgledali su knezu Molinu, uza svu njegovu naklonost prema njima, ipak pretjerani, ili bar krupni, i nije htio da ih

[6] Isti, o. c., 79.
[7] Isti, o. c., 80, 83.
[8] Libro d'oro della Magnifica Comunità di Spalato, u Gradskom muzeju u Splitu, fol. 101, 37.

naprečac zadovolji. On pozva i predstavnike plemstva, da čuje njihovo mišljenje o toj stvari, a iza toga predstavnike i jednih i drugih, koji su pred njim cijelu stvar raspravili. Tek je sada upoznao knez i kapetan Molino, da je stvar vrlo važna. Zbog toga on ne dopusti pučanima da sazovu skupštinu radi izvršavanja tih izbora, nego uputi cijelo to pitanje svojoj vladi u Veneciju, neka ona odluči, pošto ih sama sasluša.

Sada su pučani zamolili kneza i kapetana, da im dopusti da se sastanu u njegovoj prisutnosti i da na tom sastanku izaberu dva poslanika, koji će poći vladi u Veneciju. Kad im knez to dopusti, sastadoše se, 17. augusta 1525. g., *29 građana*, pripadnika splitskog puka, u prisutnosti samoga kneza i izabraše dva poslanika, koji će poći u Veneciju moliti da vlada dopusti da se splitski pučani mogu uz pristanak splitskog kneza sastajati na zvon zvona u prisutnosti toga kneza ili njegova kancelara i da na takvom sastanku biraju *četiri prokuratora*, koji će pred rektorom (knezom i kapetanom) braniti prava pučana, zatim *komunalnog kamerlenga*, koji će upravljati i ravnati novcem komune zajedno sa plemićkim kamerlengom, nadalje *soprastanta* (pročelnika) straža, koje po noći čuvaju gradske bedeme, jednog *tumača*, koji će kod vlasti prevoditi za one, koji »ne poznaju latinski jezik«, jednog *procjenjivača* desetina, jednog *blagajnika* (cameraro), koji će biti pregledač (scontro) zajedno s onim plemićkim. Svi ti namještenici, treba da budu plaćeni od komune, i to onoliko, koliko su plaćene iste ili slične službe, koje su u rukama plemića. Ta dva pučka poslanika bila su *Marin Domicio* i *još jedan*.[9]

Pučki poslanici nisu pošli u Veneciju odmah poslije izbora. Tek 20. novembra izdao je knez i kapetan Gianbattista Molino vjerodajnicu Marinu Domicio, koji je jedini trebao da pođe, vjerojatno zbog nemogućnosti da se dvojica pošalju, jer su ti pučki poslanici išli na račun puka, zapravo građana, koji su namirivali trošak iz svojih privatnih sredstava. Međutim prije polaska svog poslanika u Veneciju pođoše 22. novembra 1525. g. knezu i kapetanu prokuratori puka Jakov Gregorice (Grgurice) i Franjo Terzago te u ime svoje i trećeg prokuratora puka Marka iz Ankone zamoliše kneza, da saopći plemićima, da će pučki poslanik krenuti u Veneciju, pa ako oni žele da pošalju tamo i svoje poslanike, neka to izvole učiniti, kako bi tamo bili i jedni i drugi u isto doba.

Još istoga dana poslao je knez javnog glasnika Martina Majnića sindiku splitske komune Kristoforu Papaliju i obavijestio ga o poruci pučkih prokuratora.

Sutradan, 23. novembra, dobio je knez odgovor sindika Papalija. Sindik Papali ističe u svom odgovoru, da nitko ne može biti »prokurator i branitelj puka« (procurator et defensor del populo). Tu čast da su pučani sebi uzeli bez ikakva prava na to. On ne priznaje ni tu trojicu kao prokuratore puka, jer da oni to ne mogu biti. Pučani su izabrali te prokuratore »protiv svakoga prava i poštovanja prema pravdi i zakonu«. On protestuje, što su se oni usudili da nešto poručuju plemićima, i ne će se prema toj poruci vladati. Pučki izaslanik u Veneciju

[9] L. d. o. 171, 56, 57.

ne smije se nazivati imenom »orator«, jer su ti izaslanici protuzakonito izabrani. Plemići će poslati svoje poslanike u Veneciju, ali će taj trošak platiti pučani.[10]

U početku godine 1526. našli su se zajedno u Veneciji i poslanici (ambasciatori) plemića i izaslanici (nontii) puka, gdje su i jedni i drugi branili svoje stanovište. Pošto ih je saslušala, nije vlada donijela nikakvu meritornu odluku, nego ih je otpustila i preporučila im, da se vrate u Split i da tamo žive u miru jedni s drugima. Odmah zatim uputio je dužd Andrea Gritti 24. marta 1526. pismo novom splitskom knezu Nikoli Memu, u kojem nalaže, da se svom snagom mora da stara i za interese plemića i za one pučana, kao i za to, da oni žive u miru jedni s drugima, i da takve razmirice treba da prestanu. U slučaju da bi tko, bio to plemić ili pučanin, pokušao da sije među njima razmirice na štetu mira i reda, ima se to odmah javiti vladi, koja je odlučila, da »one, koji bi bili kolovođe, tako oštro i strogo kazni, da će se pokajati za svoju zabludu i postati primjer drugima, da žive mirno i spokojno, u zajednici«.[11]

Ta prijetnja mletačke vlade nije mnogo pridonijela stišavanju razmirica između plemića i pučana u Splitu. Plemići nisu pučanima htjeli priznati nikakva prava i privilegije, a pučani su u mnogim stvarima postupali kao da oni ta prava i privilegije imaju i da im je vlada to i priznala.

Mora da je novi knez i kapetan uvidio, da bi plemići ipak trebali da priznaju pučanima neka prava, kad se doskora odlučio, da im, uprkos žestokom otporu plemića, prizna jedan od njihovih najvećih zahtjeva, a to je pučkog kamerlenga, koga je imala da plaća komuna.

Memov prethodnik bio je 24. juna 1525. imenovao za pučkog blagajnika (camerarium huius fidelis populi) Grgura pok. Augustina. Kad plemići nisu htjeli ni da ovoga priznaju kao takvog, a prema tome ni da mu dadu nagradu, koja bi mu pripadala, zatražiše pučki prokuratori Marin Domicio, Grgur pok. Augustina i Miho de Tinctoribus preko kneza i kapetana, da se pučkom blagajniku isplati nagrada, koja mu pripada, ili barem da komuna prizna, da mu taj novac duguje. Osim toga zamoliše, da bude izabran i imenovan novi blagajnik za iduću godinu, koji će vršiti dužnost »prema privilegijima«, koje je mletačka vlada pučanima dala. Istovremeno oni zamoliše, da se tako i ubuduće postupa. Privilegij, na koji su se oni pozivali, bio je onaj vlade od 15. jula 1471., zatim odredba kneza Matea Leona iz iste godine, kao i druge, koje smo već spomenuli, a i još neke. Knez Memo pozvao je na to u nekoliko navrata i spomenutog sindika komune Papalija i tolike druge plemiće, koji su opet pobijali pučke zahtjeve navodeći razne odluke vlade i splitskih knezova i kapetana.

Pošto je sve to ispitao i proučio, splitski je knez i kapetan Memo donio odluku 30. novembra 1526. godine, da *komuna ima da plati nagradu pučkom blagajniku spomenutom Grguru, i to 40 dukata*, ili da ga upiše kao vjerovnika komune u svoje spise za tu svotu.

[10] L. d. o. 172.

[11] Andreas Gritti dei gratia Dux Venetiarum etc. Nobili et sapienti viro N-o Memo etc. dd 24 martii 1526.

Istom odlukom imenova knez Memo za pučkog blagajnika za iduću godinu Mihovila de Tinctoribus uz iste uvjete i sa istom nagradom. »I tako ima se svake godine izabrati jedan od spomenutih pučana, koji će vršiti spomenutu službu prema namjerama Prejasnog Vladanja«.[12]

Donoseći tu odluku, knez je Memo istaknuo, da taj pučki blagajnik treba da ima 40 dukata nagrade, »kako su to imali njegovi prethodnici«, i da on imenuje Mihovila de Tinctoribus za pučkog blagajnika za iduću godinu »na način, na čast i koristi, koje smo gore naveli i koji su uobičajeni«.

Iz tog bi se činilo da je sve to već postojalo kao stalna služba, ali nije tako. Ne samo da takav kamerlengo, kakva su pučani sada htjeli da imaju, nije nipošto identičan sa onim skromnim nadziračem trošenja preostatka budžeta za gradnju gradskih bedema, nego je on nešto novo kudikamo važnije i veće. To je pravi drug onome plemićkom, i on ima pravo da uz njega vodi komunalnu blagajnu. Toga dosada nije uopće bilo.

Kad je ta kneževa odredba bila 30. novembra 1526. pročitana na »pjaci« pred kneževom palačom, plemići se uvelike uzbuniše, a dva sindika, Kristofor Papali i Jakov Jakoblić pođoše u kneževu kancelariju i izjaviše u zapisnik, da protestuju protiv te odluke i da će se prizvati na višu vlast.[13]

Oni to odmah i učiniše i obratiše se na generalnog kapetana mora Petra Lando. Taj pozove i pučane, i pošto je saslušao i jedne i druge, nije htio da donese nikakve odluke, nego prepusti da o tome odluči sama vlada.[14]

III.

POPOLO GROSSO I POPOLO MINUTO U SPLITU — CIVES ET POPULARES

Stari splitski statut poznaje u Splitu samo plemiće i pučane (nobiles et populares ili populus). I poslije dolaska Splita pod Veneciju postojali su u Splitu još uvijek samo plemići i pučani. I dok su plemići sačinjavali splitsku komunu (comunitas), pučani su sačinjavali »zajednicu grada Splita« *(universitas terrae Spalati)*.[15] Prvi put nalazimo spomenute građane Splita 1441. g., kad se oni nazivaju »cives«. Međutim to cives može da znači i uopće sve stanovnike grada Splita. Svi, koji nisu plemići, nazivaju se i dalje službeno samo populares — pučani.[16] *Universitas populi* stoji još uvijek 1460. i 1461. g. uz komunu, koju zastupaju plemići, i uz nobiles stoje »populares« još i 1468. g.[17] I 1471.

[12] Nos Nicolaus Memo Comes Cap-neus dd. 30 nov. 1526. L. d. o. 57.
[13] L. d. o. 58.
[14] Nos Petrus Lando Capt. Generalis Maris dd. 12. decembr., 1526.
[15] Franciscus Foscari — Joanni Gradenico dd. 2 aprilis 1432. — L. d. o. 9. i 174.
[16] L. d. o. 26.
[17] L. d. o. 29.

g. nalazimo samo plemiće s jedne strane i puk s druge (nobiles i populus).[18] Godine 1483., pa 1484. nalazimo u Splitu službeno još uvijek samo plemiće i pučane,[19] u koje se računaju i pridošli stranci primljeni u splitsko građanstvo, kao Cambii[20] i drugi.

Prvi put nalazimo službeno unutar samoga puka istaknutu razliku godine 1499. Tadašnji »sindici i provizori unutar Jadrana« Bernardin Lauredano i Nikola Delfino u svom pismu splitskom knezu i kapetanu Marinu Mauru od 30. juna 1499. kažu, da su saslušali »ser« Ciprijana Tintora i »ser« Ivana Rosana, poslanike tih najvjernijih *građana i pučana.*[21]

Odsada dalje javlja se gotovo uvijek u spisima samih pučana i u onima, u kojima vlada ili knez i kapetan odgovaraju pučanima, taj naziv građani i pučani — cives et populares, pod kojim se razumije uvijek cio puk Splita, odnosno universitas Spalati, dakle zajednica grada Splita. Ta se universitas zove 1512. Universitas civium et popularium Spectabilis Civitatis Spalati (Zajednica građana i pučana poštovanoga grada Splita).[22] Međutim se prokuratori nazivaju 1525. prokuratori puka ovoga grada (procuratori del populo di questa città). Istovremeno naziva tadašnji splitski knez pučane građanima (cittadini),[23] ili pak građanima-pučanima (cittadini popular de Spalato).[24] Mletačka vlada naziva poslije toga 1526. g. poslanike pučana poslanici onog najvjernijeg puka (li nontii de quel fidelissimo populo), a puk naziva popolari (pučani). Grgur pok. Augustina, naziva se 1526. blagajnikom puka, a pučani populares.[25]

I ponovo se 17. jula 1539. u duždevu pismu splitskom knezu Alojziju Delfinu splitski puk vas bez razlike naziva najvjerniji puk (fidelissimo populo).[26] Godine 1555. svi se pučani zajedno nazivaju pučani — populares, — ali se istovremeno i u istom spisu pučka zajednica naziva zajednica građana i puka (Università dei Cittadini et Populo), a članovi te zajednice građani-pučani (cittadini Popolari). Sama vlada odgovarajući pučanima kad zahtjevaju liječnika, kaže da splitska komuna mora izabrati i uvijek držati u Splitu »liječnika-fizika« »tako da i plemići i građani i pučani imadu ko će da ih liječi«.[27] Ovdje su jasno odijeljeni: plemići, građani i pučani. Međutim se sve jače opaža da puk znači cjelokupnu zajednicu, a građani i pučani isto tako, dok sama riječ građani-pučani odvaja građane od ostaloga puka.

[18] U Državnom Arhivu u Zadru (prijepis) dd. 30 dec. 1471.
[19] L. d. o. 40.
[20] L. d. o. 35.
[21] »Nuncios istorum fidelissimorum Civium et Popularium«. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.
[22] Copia tratta dal libro manoscritto autentico esistente etc. u Državnom Arhivu u Zadru, l. c.
[23] L. d. o. 171, i 56, 57.
[24] L. d. o. 172.
[25] L. d. o. 173, 57, 58.
[26] Petrus Lando etc. Dux etc. Joani Aloysio Delphino etc. dd. 17 julii 1539 — U Drž. Arhivu u Zadru, l. c.
[27] L. d. o. 73 — I u zadarskom arhivu dukala Franc. Venerio - Aloysio Ferro, l. c.

Mi smo već vidjeli, kako se događalo u Splitu, da su plemići znali da podstaknu razdor u puku i da na taj način sprečavaju namjere njegovih vođa. To se, istina, rijetko događalo, sve dotle, dok su interesi svih pučana bili identični, točnije, dok se oni nisu međusobno sukobljivali. Dogodilo se međutim i u Splitu, koji je bio u prvom redu trgovački grad, da su imućstvene prilike dovele do sve većih razlika između pojedinih pučkih porodica. Bogatstvo i znanje počelo se unutar samoga puka da odvaja od neuke, nepismene ili siromašnije mase, bogati trgovci i učena čeljad od malih obrtnika, zanatlija i težaka. I u Splitu se stvara »popolo grosso« i »popolo minuto«, kako je to bio slučaj gotovo u svim većim gradovima Italije, odakle su mnogi bogati trgovci došli. I kao što se to događalo u Italiji, a i u drugim nekim mjestima Dalmacije, nisu ti bogati trgovci htjeli da budu sasvim u istom položaju s ostalim pukom. Mi ih nalazimo u Splitu uvijek u prvim redovima, kada je riječ o borbi između vlastele i puka, oni su i gotovo jedini kandidati za časti, koje su već pučani stekli, jedino ih oni i postižu. Oni su poslanici puka u Veneciju, njegovi izaslanici kod kneza i kapetana u Splitu, kod sindika za Jadran i t. d.

Sve to ne bi još uvijek dovelo do sukoba interesa između njih i ostaloga puka, koji i nije imao ni vremena, ni znanja ni volje da te časti uživa i prepuštao ih je vrlo rado tim bogatijim pučanima, to više, što je nagrađena bila, i to mršavo, jedino jedna služba, naime ona »skontra«, ili kako su ga pučani nazivali pučkog kamerlenga (blagajnika), a i za to se još uvijek trebalo boriti.

Međutim su se i u Splitu, kao i drugdje, počeli ti bogatiji i ugledniji pučani da uklanjaju onim službama, koje su trebali pučani da vrše, a za koje su oni smatrali, da ne odgovaraju njihovu načinu života i njihovu ugledu.

Svi pučani, bili oni bogati ili siromašni, trebali su da snose troškove za oružanje galije, da čuvaju stražu u gradu i na njegovim bedemima, da budu mornari na galijama i da rade one javne radove, koji su bili potrebni za odbranu grada. Još prije nego je u Splitu došlo do sukoba između bogatijih i siromašnijih pučana zbog toga, što su se oni bogatiji uklanjali nekim svojim dužnostima, nastao je on u Trogiru, gdje se razvio do velike oštrine. Siromašniji su se trogirski pučani obratili tada mletačkoj vladi, koja je 11. aprila 1492. odlučila, da svaki pučanin mora udovoljavati svojim dužnostima bez obzira na bogatstvo i ugled, a oni, koji ne će da takove poslove rade, neka nađu sebi zamjenika.[28]

Ni splitski siromašniji pučani nisu trpjeli, da se oni bogatiji i ugledniji izvlače od dužnosti, na koje su podjednako bili obavezani, jer su u tom slučaju te dužnosti padale na siromašnije. Ugledniji su se građani znali da izvlače na stotine načina, nalazeći sebi izlike i opravdanja pred vlašću.

Taj »mali puk«, kako je on sebe nazivao, nije nikako bez neke veće civilizacije i znanja. Iako siromašni, bili su to splitski građani, od kojih su neke porodice već od osnutka Splita u njemu bile. Bio je to isto onakav mali puk — popolo minuto — kao i u talijanskim gradovima,

[28] L. d. o. 149.

koji nije u civilizaciji ni u čemu zaostajao iza bogatijih građana i plemića. On se skupljao u raznim bratovštinama, »školama«, gdje je razgovarao ne samo o spasu svoje duše, nego i o svojim javnim prilikama i neprilikama. U tim bratovštinama razgovaralo se i o nastojanju bogatijih građana, da se izvuku od različnih dužnosti, koje su onda to jače padale na teret ostalim pučanima. Ojađeni mali puk tražio je i našao način, da se potuži na svoje supučane, kad su u decembru 1547. g. boravili u Splitu sindici Vicenzo Lando i Vettore Bragadino. Tada se sastadoše svi odbornici i časnici svih splitskih bratovština i izabraše Bertana Mantelića, da on u njihovo ime pođe u kneževu kancelariju i da iznese njihove tužbe na bogatije pučane. On to i učini, na što su spomenuti sindici odlučili, »*da svi pučani imaju da snose sve i pojedine radnje i terete, da čuvaju stražu i daju druga podavanja*, koja su od vremena do vremena potrebna, i da nitko, bio on u bilo kakvom položaju, bilo pod kojomgod izlikom ili na bilo koji način, ne može da bude oslobođen ili izuzet ili prost od spomenutih radova, tereta, straža ili bilo kojih javnih podavanja i rabota, nego da svi, *ne izuzevši nijednog*, imaju da jednako budu tome podložni«.[29]

Takva odluka sindika za Dalmaciju bila je ne samo protiv interesa bogatijih i uglednijih građana, nego i na štetu njihova ugleda. Mali puk je pokazao, da može ne samo bez njih, nego i protiv njih da brani svoje interese. Štaviše splitski »popolo grosso« nije dobio ni ono pravo, koje je dobio bio u Trogiru, naime da može mjesto sebe poslati zamjenika.

Krivicu za svoj neuspjeh bacali su ti bogatiji pučani na bratovštine, u čije je ime Bertan Mantelić i iznosio tužbu i molio sindike da stvar urede. Zbog toga su oni upozorili kneza i kapetana splitskog Julija Donada, da se u »školama« raspravlja o stvarima, koje se ne odnose na same škole i njihove interese, nego zasijecaju u prilike, koje su izvan tih škola, što nikako ne odgovara ni pravilnicima tih škola, a ni javnom interesu.

U vezi s time donio je knez i kapetan Splita Julije Donado 22. novembra 1548. odredbu, kojom zabranjuje svima i svakome, bio on svećenik ili svjetovnjak, da u tim školama govori o pitanjima i stvarima, koje u škole ne spadaju, nego se odnose na javni život grada. Dužnost je gaštalda, župana, prokuratora i drugih časnika pojedine škole da strogo paze, da se takve stvari u bratovštinama ne raspravljaju. Ako budu oni propustili da na to paze, i ako se bude i ponovo u tim bratovštinama govorilo o pojedinim odnosima između građana, bilo to između pučana i plemića ili između malog puka i ostalih njegovih pripadnika, odgovarat će časnici i bit će strogo kažnjeni.[30]

Bogatiji i uglediji pučani, koje ćemo odsada zvati građani, koji su i onako, preko svoga soprastanta, koga je knez imenovao redom iz redova građana, imali glavnu riječ u rasporedu straža, smatrali su kao neko svoje pravo da čuvaju stražu samo na zvoniku povrh trga (piazze). Kad su pak 1555. g. pučani izgubili svog soprastanta, desilo se, da je

[29] Vicenzo Barbadico e Vittore Bragadino, sindici, provedittori avogadori della Dalm. 1547, 16 dec. L. d. o. 104.
[30] L. d. o. 70.

jedini soprastant, onaj plemićki, mogao da rasporedi straže, kako je htio. Tako se desilo, da je 1566. plemićki soprastant odredio mnogim građanima, da čuvaju stražu na bedemima grada. Ovi pak, smatrajući, da je tim povrijeđeno jedno njihovo pravo, uložiše odmah protest protiv toga. Odmah, 31. marta 1566. protestiraše pismeno Jakov Capogrosso, Jakov de Vegia (iz Krka) i Franjo Gasperović, a 2. aprila dođoše lično pred kneza Jakov Capogrosso, Damjan a Cruce i Deodat Dumibasić i izjaviše, kako su primili zapovijed, da imaju čuvati stražu na bedemima, što da je nešto novo, jer da oni nisu nikada nigdje drugdje stražarili, nego samo na zvoniku trga (pjace). Zbog toga zamoliše oni kneza i kapetana, da taj raspored opozove.

Knez i kapetan Splita Antun Pasqualigo nije njihovoj molbi udovoljio, nego se pozvao na odredbu sindika Veniera i Contarinija od 28. juna 1525., na odredbu kneza i kapetana Bolanija od 26. jula i Donada od 31. januara 1549., prema kojima su morali *svi građani bez razlike* da stražare na gradskim bedemima ili bilo gdje, kako ih ždrijebom zapane.[31]

Takva je odluka išla u prilog ostalih pučana, kojima je s jedne strane smetalo, što se te neke porodice od njih silom hoće da dijele i istaknu, a s druge, što su i siromašniji pučani željeli, da i njih može zapasti da čuvaju stražu na zvoniku, dakle na mjestu, koje je zaštićeno od nevremena, a ne uvijek na gradskim bedemima.

Građani su pak bacali svu krivnju na soprastanta, koji da iz nekih svojih interesa uvodi novotarije. Sada su spomenuti građani pošli da straže, kako im je bilo određeno, ali su ujedno odlučili, da će se obratiti na vladu u Veneciji s molbom, da ih takve dužnosti oslobodi. Radi toga su pošli odmah zatim, u aprilu 1566. g., u Veneciju.

*

IV.

ODLUČAN PREOKRET U PRAVIMA PUČANA I GRAĐANA

Splitski građani i pučani sastali su se 11. maja 1555. dopuštenjem kneza i kapetana splitskoga Alojzija Ferro, koji ih je sazvao, da izaberu svoje poslanike, koji će poći u Veneciju, da izlože vladi svoje molbe, prema kojima bi se imalo urediti nekoliko pitanja pučana u Splitu. Ta »zajednica građana i puka grada Splita« (Università dei Cittadini et Populo fidelissimo della città di Spalato) pošto je pretresla na svojoj skupštini sva ta pitanja, uputila je vladi ove molbe:

1) da se *u kongregi građana* biraju četiri prokuratora građanina pučana, kojima će biti dužnost da pođu pred kneza i kapetana svaki put, kad se bude radilo o stvarima, koje se tiču puka, da se za njih brinu i da ih brane — kako je to bilo u prošlosti uobičajeno;

[31] L. d. o. 169, 170.

2) da ta ista kongrega bira svake godine za jednu godinu jednog »scontra (preglednika) kamerlenga građanina pučanina« koji će biti pridan plemićkom kamerlengu, »eda bi komunalni novac bio bolje administriran«;

3) da ista kongrega bira jednog soprastanta građanina iz puka, koji će nadzirati straže i javne radove i zajedno sa plemićkim soprastantom paziti, da oni, koji su dužni, doista čuvaju stražu, i oni, koji treba da rade javne radove, da ih doista rade, pa da nitko ne bude prisiljen da bilo što čini mimo onoga, što je dužan;

4) da splitska komuna, zapravo Veliko vijeće, ne bira više kneževa kancelara;

5) da se sadanji kancelar, koji je u gradu načinio mnogo neprilika, *makne sa svog položaja*;

6) da, kad plemići zbog razmirica sa građanima šalju svoje poslanike u Veneciju, imaju da to čine na svoj trošak, kako to građani rade;

7) da kad god plemići budu u svom Velikom vijeću htjeli da zaključe neku stvar, koja bi mogla da bude na korist ili štetu bilo kojem pučaninu Splita, imaju da pučkim prokuratorima dadu prijepis svojih točaka, kako bi ih ovi proučili, kako se to radi u Trogiru, a i drugdje u Dalmaciji;

U 8-oj točki zahtijevali su pučani liječnika fizika, u 9-oj učitelja, u 10-oj straže u okolici Splita;

11) da se u buduće, kad se bude imala sastati uobičajena pučka kongrega (le solite congregazioni di esso fedelissimo populo) da izabere svoje činovnike i poslanike vladi u Veneciju, bude ona sazvana zvonjavom zvona, kako je to bio uvijek običaj.[32]

Sve to, što su sada pučani zahtijevali, nije bilo ništa novo; sve su to oni i prije zahtijevali, a i dobijali, da onda ponovo poslije otpora plemstva i izgube. Novo je bilo to, što su oni zahtijevali, da sve te« časnike: soprastanta, prokuratore, skontra i poslanike u Veneciju bira njihova kongrega, dok su prije imali samo to pravo, da oni biraju poslanike u Veneciju, ali je i pučkog soprastanta i skontra i prokuratore, koliko su ih od vremena do vremena uspjeli da dobiju, imenovao odnosno »birao« sam knez i kapetan. Oni su se dakle htjeli sada osloboditi toga, jer nisu svi knezovi i kapetani bili skloni pučanima i mogli su da imenuju na te položaje, koga su htjeli. Sigurno u tome, što vlada nije htjela, da se oni sasvim emancipiraju od utjecaja kneza i kapetana pri biranju svojih časnika, treba da tražimo uzrok, zbog kojega im je vlada uskratila najvažnije, što su oni molili, a to je izbor tih časnika od strane njihove kongrege.

Na prvi njihov zahtjev o izboru prokuratora od strane pučke kongrege odgovorila je vlada tako, da je propisala sasvim nov način izbora prokuratora, i to ovaj: Sada će splitski knez i kapetan izabrati *trideset najboljih i najsposobnijih pučana građana*, i on će onda njihova imena ispisati na cedulje, koje će metnuti u jednu žaru (bossolo), pa kad

[32] Franciscus Venerio etc. Aloysio Ferro etc. L. d. o. 72-74. Isto u prijepisu ovj. u Državnom Arhivu u Zadru. l. c.

ustreba pučkoj zajednici (università del popolo), da se što uradi za obranu puka ili njegovu korist, onda će knez izvući tri ceduljice, i tu trojicu onda imenovati za prokuratore puka, koji će braniti puk i zastupati njegove interese i pred vladom u Veneciji, i pred knezom i kapetanom u Splitu i pred bilo kojim vijećem ili magistratom Venecije. Kad pak bude svršeno ono, za što su ti prokuratori bili određeni, ima da svrši i njihova služba. Kad knez i kapetan izvuče iz žare prvu trojicu, žara se ima zapečatiti i u njoj ostaje još 27 imena. Ta žara tako zapečaćena ima da se čuva u kneževoj kancelariji. Kad pučani ponovo ustrebaju prokuratore, knez uzima tu zapečaćenu žaru, skida pečate i izvlači opet tri cedulje, i nova trojica postaju prokuratori. Na taj se način postupa, sve dok se ne izvuku sva tridesetorica. Kad svih trideset ceduljica bude izvučeno, knez i kapetan izabira opet tridesetoricu i stavlja trideset ceduljica s njihovim imenima u žaru, i onda se postupa kao i prije.

Na drugu točku, koja se odnosila na izbor skontra (preglednika) kamerlenga, odgovorila je vlada, da se postupa onako, kako se postupalo dosada, što je značilo, da će ga i odsada kao i dosada imenovati knez i kapetan.

Ma koliko ni u jednoj od tih dviju točaka nisu pučani postigli ono, što su željeli, ipak im se nije položaj pogoršao, bar ne znatno. Međutim su u pitanju soprastanta mnogo izgubili. Dosada je njihova soprastanta imenovao knez i kapetan. Taj je pučki soprastant trebao svakako da bude po volji samoga kneza, ali je opet on lično, dakle jedan građanin pučanin, zajedno s plemićkim soprastantom određivao straže. Sada vlada uopće nije dala pučanima takva soprastanta, nego je odredila, da se ima uvesti jedna knjiga, u kojoj će biti popisani svi oni, koji su dužni da čuvaju stražu i da rade razne manuelne poslove, kao i dan i sat, kada će to raditi. Kad neko izvrši stražu ili učini koji određeni mu posao, ima se to zabilježiti. Ta će knjiga stajati uvijek u kancelariji kneževoj, čuvat će je knežev kancelar i pokazati svakome, tko bude to tražio. Oni, koji budu mislili, da im je krivo napisano ili određeno, imaju pravo da se potuže knezu.

Vlada im nije izašla ususret ni s obzirom na izbor kneževa kancelara i udovoljila je samo toliko, što je odredila, da ista osoba ne može da u isto vrijeme, dok je knežev kancelar, bude i kancelar komune.

Što se tiče tadašnjeg kancelara, na koga su se pučani tužili i tražili da se otpusti, odluči vlada, da to pitanje preda svom kapetanu Jadrana, koji će o tom povesti istragu i ako je kriv, kazniti njega, ako pak nije, onda one, koji su ga krivo optužili i oklevetali.

Vlada nije udovoljila ni zahtjevu pučana, da poslanici plemića treba da idu u Veneciju na svoj trošak, nego je ostavila da bude u tome sve po starom.

Isto tako nije vlada udovoljila ni zahtjevu da plemićko vijeće obavijesti pučke prokuratore o onome, o čemu će raspravljati, ako se to tiče pučana.

I napokon, vlada im nije odobrila ni ono, na što su oni najviše polagali. Ne samo da im nije dopustila da zvone zvonom, kad sazivaju

svoju kongregu, nego im ona nije dopustila da se uopće sastaju, ističući, da im sastanci ne trebaju ni za šta, kad je na gornji način riješeno pitanje, kako će se postavljati njihovi prokuratori.[33]

Na taj način mjesto da su pučani dobili svoju kongregu, koja je trebala da uz vijeće plemića njima omogući sličnu skupštinu, kakvu su već mnogo puta imali, pa da u njoj oni ne samo vijećaju, nego i biraju svoje zastupnike i časnike, pučanima je oduzeto svako pravo biranja, pa čak i ono poslanika u Veneciju, jer su sada dužnost poslanika imali izvučeni prokuratori.

Na taj je način dukalom od 24. augusta 1555. potpuno pokopana pučka autonomija i zbrisano sve, što su oni dosada bili u dugoj borbi postigli. Nije sada puk onaj, koji bira svoje časnike, nego je to knez, koji ih izvlači iz žare. Oni su istina bili građani pučani, i kao takvi su bez sumnje zastupali interese svojih sugrađana, ali njih je trideset i nisu birani prema raspoloženju kongrege, nego kako je sudbina htjela, da ih knez iz žare izvuče.

Deset godina poslije toga, kad već u žari nije bilo nijednoga imena, a nova imena nisu unutra bila metnuta, dođoše 24. maja 1565. knezu i kapetanu Antunu Pasqualigu Dujam d' Augubio, Jakov Capogrosso, Petar Cambio, Franjo de Tinctoribus i Luka a Cariscis i izjaviše, da dolaze u ime cjelokupnog puka grada Splita i zamoliše kneza, da im izda vjerodajnice, jer da oni hoće da zastupaju i brane interese cjelokupnog puka.

Ali ih knez nije htio kao takve priznati, jer da je dukalom od 24. augusta 1555. odlučeno, kako treba da se postavljaju pučki prokuratori.[34]

U to je prispio u Split kavaljer prokurator i generalni kapetan mora Melchior Michiel. 4. juna 1565. pođoše k njemu Petar Cambio i Jakov Capogrosso, »koji su sebe nazivali prokuratorima puka«. Ali istovremeno pođoše k njemu i izaslanici plemićkog vijeća Dujam Papali i Nikola Martiniaco (Martinčević?), koji mu izložiše razne stvari, a sigurno ga uputiše, kako ta dvojica tobožnjih prokuratora nemaju prava da se tako nazivaju. Tako se desilo, da je Michiel izjavio, da ih on ne može priznati kao pučke prokuratore, nego, ako puk hoće da ima svoje prokuratore, onda neka se postupi prema dukali od 24. augusta 1555.[35]

Videći, da nema druge, izjaviše u kneževoj kancelariji 5. juna 1565. Petar Cambio, Jakov Capogrosso i Ivan Benedetti, da pristaju, da se postupi prema spomenutoj dukali, »pošto nesreća građana ne dopušta, da oni mogu drugačije braniti svoja prava«.[36]

Istoga dana pozove knez u salon svoga stana Petra Cambija i Franju Tentora, koje zamoli, da mu imenuju građane, između kojih će knez izabrati tridesetoricu. Oni to i učiniše. Između ostalih predložiše mu oni: 3 Capogrossa, 3 Tentora, 2 Augubija, 2 Leporinija, 1 Alegrettija,

[33] Ibid.
[34] L. d. o. 83.
[35] Ibid.
[36] »dapoi che la disgrazia dei cittadini uole che le ragion loro altrimenti diffender non si possano« — L. d. o. 83.

1 D'Anconu, 2 Cambija, 2 Di Lorenza, 3 Cuparea, 2 Arnesija, 1 Granića, 3 Da Vegije, 3 Skrnjića, 1 Carevića i dr.

Knez je izabrao između imenovanih tridesetoricu, između kojih i već istaknute vođe građana: Jakova Capogrosso, Petra Cambija i Franju Tentora, a zatim je u prisutnosti Petra Cambija, Jakova Capogrosso, Ivana Benedettija i Franje Tentora izvukao tri cedulje, na kojima su bila imena: Alfonso Callo, Nikola Granić i Ivan Benedetti.

Sada je knez poslao odmah svog glasnika (oficiala) Bastona, da javi spomenutima njihov izbor. Kad je taj došao starome Callu, kazao mu je Callo: »Idite s bogom, jer ne ću da se miješam u te stvari i ne ću da znam ni zašto«.[37]

V.

PUČANI PROTIV PUČANA, 5. MAJA 1566. G.

Splitski su građani pučani teško podnosili sadanje prilike, kad je njihova autonomija bila posve skršena. U takvim prilikama pokušaše oni ponovo da prigrabe bar nešto i izabraše potkraj aprila 1566. g. svoje poslanike, koji odmah i otputovaše u Veneciju. Poslanici su kao pučki poslanici imali da zastupaju interese pučana protiv nekih odluka plemićkog vijeća.

Međutim nisu ti pučki poslanici bili izabrani na općoj pučkoj skupštini, jer im takvu knez i kapetan ne bi ni dopustio, nego su to nekako potajno učinili sami građani.

Kad su tako izabrani pučki poslanici već bili otišli u Veneciju, saznali su za to ostali pučani. Podstaknuti bez sumnje od plemića uzbuniše se ti ostali pučani uvelike i pod vodstvom advokata pučana (advocatus popularium) Valerija Mazzarella, dođe 5. maja 1566. velik broj tih pučana u kneževu palaču i iznesoše pred njega protest protiv onih pučana, koji su bez pristanka samoga puka pošli u njegovo ime u Veneciju.

»Saznao je ovaj najvjerniji puk Splita — tako su govorili u svom protestu — da su neki, sami sebe nazivajući prokuratorima i defenzorima (braniteljima) zajednice (puka) ovih dana otputovali u Veneciju sa namjerom, da se svađaju s plemićima ovoga grada i da kušaju postići neke novotarije. Kako ta stvar nije učinjena s našim znanjem ni s našom voljom, dolazimo pred Vas i kažemo, da mi ne pristajemo i ne ćemo, da bilo tko od tih pučana bude naš prokurator ni ovdje, ni pred Prejasnim Vladanjem, ni protiv spomenutih plemića, koji se uvijek brinu za dobrobit sirotinje, ni u bilo kojoj drugoj stvari, štaviše, mi se ovim pučanima, koji upotrebljuju ime prokuratora pučke zajednice (dell'università) zato, da se natječu sa plemićima, svim silama

[37] »Ande con Dio, che non me ne impazzo de queste cose ne uoglio saper cosa alcuna.« L. d. o. 84, 85.

protivimo i poričemo im to pravo kao onima, koji su protiv općega dobra, i »prokuratori« naših nevolja«.[38]

Kad je Mazzarello dao tu izjavu i izrekao svoj protest, pročitao je on imena svih 197 pučana, koji su zajedno s njime došli knezu, na što su ta imena i prezimena zavedena odmah u zapisnik kneževe kancelarije.

Iza toga su dolazili mnogobrojni pučani u kneževu kancelariju i izjavljivali, da se slažu sa protestom Mazzarella. To je trajalo nekoliko dana. Prvoga dana poslije onih 197 pučana dalo je svoj pristanak na Mazzarellov protest još 40 pučana, a onda slijedećih dana još njih 86. Posljednji je dao svoj pristanak 13. maja.[39] Prema tome pristalo je uz Mazzarella, odnosno ustalo protiv građana pučana 323 pučana.

Iz izjave, koje su poneki pučani pored pristajanja uz Mazzarellov protest davali u zapisnik, vidi se još bolje nego iz samog protesta, kako su široke pučke mase bile protiv građana, koji su htjeli da svu korist od pučkih prava sebi prigrabe. Tako je 8. maja izjavio mesar Ivan Rakanović, bratim »škole«, t. j. bratovštine sv. Katerine: »da ne će svađe s nikim pa ni sa plemićima«. Drugi jedan, bratim »Gospe od Pojišana«, ribar i mornar Ivan Kovačić reče, da »ne će svađe sa plemićima«. Meštar Zane (Ivan), mesar i bratim iste bratovštine, izjavi, »da je sluga sv. Marka (Mletačke Republike) i plemića ovoga grada«, a Matija Zlatorović »da se zadovoljava onim što hoće plemići«. Osmorica njih, bratimi »Gospe od Poljuda« (Cviteljević, Budisić, Bastiniković, Danković, Matević, Jaković, Trogirančević, Gargurevčić), pošto kazaše, da pristaju uz Mazzarellovu izjavu, dodaše, »da ne će drugih prokuratora nego sindike ugledne komune«, dakle plemićke. Još su jače to istakla četvorica iz bratovštine sv. Mihovila, (Franjo Sirišćević, Marin Sirišćević, Dujam Marinović i Ivan Nenadić), »da hoće, da im plemići budu prokuratori i branitelji (procuratori et defensori), a ne neki drugi iz puka, i da ne će nikakve svađe, jer su plemići njihovi starješine«. Franjo Vukanović, gaštald varoša reče, »da ni u kom slučaju ne će svađe sa plemićima«. Petorica njih (Mađarić, Lukačev, Puljize, Utrobica i Tisičić) istakoše, »da ako treba da imaju prokuratore i defensore, da su zadovoljni sa onim, što hoće plemići«. Grgur Torbužanin, Ivan Deanović i Mate Vartorović uz potpun pristanak uz Mazzarellov protest, dodaše i ovo: »da ne poznaju i da ne će drugih gospodara, nego najprije boga, zatim presvijetloga kneza, a onda splitske plemiće«.[40]

Iz tih je izjava jasno, i da su široke mase splitskoga puka bile protiv građana pučana, a i to, da su plemići bez sumnje podsticali pučane protiv pučana građana.

Ako uporedimo imena onih splitskih pučana, između kojih su se uzimali pučki prokuratori, sa upravo iznesenim imenima pristalica uz Mazzarellov protest, koja se gotovo isključivo svršavaju na -ić, i ako ispitamo porijeklo onih prvih, vidjet ćemo, da su »građani«, gotovo svi od reda došli u Split iz Italije. Mi znamo za neke i vrijeme, kada su došli i otkuda su došli. Sve su te porodice govorile bez sumnje tali-

[38] L. d. o. 86, 87.
[39] L. d. o. 86-91.
[40] Ibid.

janski. S druge strane, ti protivnici građana pučana nisu talijanskog jezika ni poznavali i gotovo za sve njih je u zapisniku navedeno, da im je tumač protumačio Mazzarellovu izjavu, koja je bila talijanski sastavljena. Nema sumnje, da je i razlika u jeziku nešto djelovala na široku pučku masu, koja je u »građanima« gledala nešto drugo od sebe i nije mogla razumjeti, da bi je oni mogli bolje braniti od plemića.

Koji su bili oni, koji su kao tobožnji pučki poslanici pošli u Veneciju, kao i uzrok, zbog kojega su pošli, ne znamo. Možda su oni zahtijevali, da knez imenuje preglednika kamerlenga (scontro del camerlengo), što zaključujemo iz toga, što doista malo zatim, 29. juna 1566. g. mletačka vlada nalaže splitskom knezu i kapetanu Antunu Pasqualigu, da su splitski knezovi dužni da svake godine za godinu dana izaberu jednog pučanina grada Splita, koji treba da bude preglednik redovnog kamerlenga komune, kako se to radilo u drugim mjestima Dalmacije, pa i u ovom našem gradu Veneciji. Taj preglednik (scontro) treba da piše u posebnoj knjizi, odijeljenoj od one spomenutog kamerlenga, iste stavke, koje se budu trebale unijeti (izdatak i primitak). Administracija novca spomenutoga grada ostaje svejedno uvijek u rukama plemićkog kamerlenga.[41]

Istom dukalom od 29. juna naređivala je vlada splitskim rektorima, sadanjem i budućim, da onda, kad treba da pučani pošalju svoje poslanike u Veneciju za poslove pučana, treba da oni svaki put, kad za to budu zamoljeni, izvuku trojicu od trideset pučana, koji se nalaze u žari, prema odluci od 24. augusta 1555. Onima, čija imena budu izvučena, treba da knez dade onda vjerodajnice. Oni pak, koji bi u ime pučana došli u Veneciju na drugi koji način, a ne na taj, ne će biti nikako saslušani.[42]

Iz te dukale Jerolima Priola od 29. juna 1566. vidi se, da tadanji knez nije imenovao »skontra«, iako je on to trebao da radi, a zatim, da, kad su pučani tražili, da izvuče trojicu, koji bi pošli u Veneciju kao pučki poslanici, da tamo traže imenovanje skontra, on to nije učinio, na što su oni pošli i bez toga. Kako je pak bilo, možda, plemićima krivo, što im je njihova kamerlenga nadzirao pučki, koji je isto onako kao i njihov bilježio sve primitke i izdatke, oni su podstakli ostale pučane, da se dignu protiv građana pučana.

Sada su plemići poslali u Veneciju svoje poslanike, sigurno da tamo nastoje da vlada opozove spomenutu svoju odluku, ili da joj dade blaže tumačenje. Kad su pak građani pučani iskali od kneza da izvuče ponovo trojicu za pučke poslanike u Veneciju, nije on, bez sumnje na to pristao, jer mi nalazimo potkraj jula 1566. u Veneciji pučke poslanike: Petra Cambija, Zenobija Pulicco i Roka Skarnića, koji nisu bili poslani prema dukali od 24. augusta 1555., i mletačka ih vlada 25. jula 1566. nije htjela primiti ni saslušati, jer da nisu poslani prema spomenutoj dukali.[43]

[41] Hieronimus Priolus etc. Dux etc - Antonio Pasqualigo etc. – dd 29 juna 1566. L. d. o. 91.
[42] Ibid.
[43] L. d. o. 107.

VI.

TIJELO TRIDESETORICE GRAĐANA I PUČANA

Trideset godina nije bilo nikakvih promjena u pravima građana i pučana i nikakvih razmirica među njima, bar ne takvih, koje bi došle pred mletačku vladu ili splitskoga kneza i zbog kojih bi trebalo da se donese neka odluka.

Međutim se 1594. g. počelo u Splitu nešto ponovo mutiti. Te je godine knez i kapetan Splita Dominik Molin ponovio staru zabranu, da se u bratovštinama ne smiju da raspravljaju nikakva pitanja, koja se ne odnose na same bratovštine kao takve.[44]

Iz toga naslućujemo, da se već 1594. u bratovštinama raspravljalo o političkim prilikama u gradu, i da su se poslije toga raspravljanja u bratovštinama iznosili neki zahtjevi.

Da je to doista tako bilo, vidimo iz događaja, koji su se zbili iduće godine. Tada su plemići podigli prigovor protiv pučkih prokuratora, na što je 22. septembra 1595. knez i kapetan Splita Baltazar Contarini, odlučio, da splitski građani mogu da traže od kneza i kapetana, da im izvuče iz žare druge prokuratore, koji će zastupati prava pučana i građana pred knezom.[45]

U to su spoljno-političke prilike uvelike djelovale na vladino raspoloženje prema građanima i pučanima, odnosno prema plemićima Splita.

Pogranične borbe između Turaka i Splićana, koje su se vodile od pada Klisa u turske ruke 1537. nisu nikako prestajale, i u njima su isto tako učestvovali i plemići kao i građani. Ali dok su građani u novim prilikama, t. j. otkad su Turci došli na same dvije milje od gradskih bedema, a naročito poslije otvaranja splitske skele i nabujalog prometa sa Turskim carstvom postajali sve bogatiji, plemići su dolaskom Turaka pogotovo osiromašili. Mnogi od njih su izgubili sve, neki vrlo mnogo, jer su Turci uzeli sebi sve njihove zemlje na turskom teritoriju, a to su bile sve one, koje se nalazile iza linije Zrnovnica — Ušće Jadra.

Ako bi se oslonili samo na one razmirice između plemstva i pučana, koje su se rješavale pred vladom u Veneciji, ili o kojima nam je bilo šta sačuvano u splitskim zapisima, vjerovali bismo doista, da između pučana, odnosno bolje građana i pučana, od 1565. pa dalje nije bilo nikakovih razmirica i da su se sada građani pučani zadovoljili sa svojim prilikama. Međutim nas relacije splitskih knezova upućuju, da nije bilo tako, nego da su ti knezovi i kapetani znali da spriječe njihov polazak u Veneciju, kako smo to već vidjeli, i to prema dobivenim uputama, da ne puštaju, da svaki čas dolaze te deputacije, koje su često stavljale vladu u neugodan položaj, jer se trebala odlučiti bilo za jednu ili za drugu stranu.

Kad se 1566. g. vratio sa svog položaja kneza i kapetana Splita, Antun Pasqualigo, on je među ostalim u svojoj relaciji kazao: »Iako je

[44] L. d. o. 119.
[45] L. d. o. 128.

sada onaj grad podijeljen u svojim mišljenjima, i to jedan dio puka je u svadi sa plemićima, ipak sam ih, sve dok nisam predao upravu zadržao mirne tako, da se nije dogodio nikakav nered ni napadaj ni riječima ni djelima, nego je bilo slučajeva, kad su bili svi sjedinjeni i jednoga duha«.[46]

Odnošaj između građana pučana i plemića karakterizira splitski knez i kapetan Nikola Correr u svojoj relaciji mletačkom Collegiju 13. juna 1583. g.:

»Ulaze u vijeće Splita — piše Correr — samo plemići od 16-e godine pa na više, a tako se postupa i u većem dijelu drugih dalmatinskih gradova. Tih vijećnika nema više od 40, i oni toliko drže do tog svog položaja i časti, da ne bi pripustili ni primili u spomenuto vijeće nikoga drugoga izvana za sve blago svijeta. I odavde se rodila i nastala je ona stara i urođena nesloga između plemića i građana u svim gradovima Dalmacije, koju Vaša Jasnost vrlo dobro poznaje, i ona vlada u ovom gradu ništa manje nego u drugim gradovima provincije. Uza sve to nije se za vrijeme moga upravljanja ništa novo dogodilo, a nisu ni došli poslanici ni jedne ni druge strane da dodijavaju Vašoj Jasnosti, kako to često običavaju raditi. U tom vijeću biraju svoje časništvo, prema svojim zakonima, i svojim statutima ...

Prema zaključku Vaše Jasnosti, koji je Ona donijela za vrijeme razmirica između građana i plemića, knez bira svake godine jednog »skontra« kamerlenga komune, eda njen novac bude upravljan, kako se to i događa, na osnovu knjiženja i po naređenju kneza, na opću korist. On ima plaću, kao i onaj plemićki, 40 lira na godinu«.[47]

Najdrastičnije, ali i najjasnije prikazuje taj odnos između pučana građana i plemića nasljednik Correrov Marco Barbarigo u svojoj relaciji Collegiju 31. jula 1586.:

»Između Splićana živi ona mržnja, koja vlada i u većini dalmatinskih gradova. Ta mržnja dolazi otuda, što plemići imaju svoje vijeće, u kojem biraju neke javne službenike svaka tri mjeseca. Ti su plemići siromašni, koliko se imetka tiče, ali naduveni ispraznom ambicijom, zavide građanima, koji zbog svojih zanata i trgovine žive mnogo udobnije, a od njih najbolje tri brata Capogrosso, za koje se misli da u bogatstvu nadvisuju svaku drugu porodicu u Dalmaciji. S druge strane ovi (građani pučani) budući da se ne smiju sastajati i birati neke službenike, ne mogu da mirne duše podnose povlastice, koje imaju plemići na osnovu staroga prava ovoga grada. Tako se desilo, da su se u prošlosti otvorenim sukobima među sobom vrijeđali, ali za vrijeme moje uprave nisam dao, da se porodi ikakav uzrok neslozi, nego sam učinio, da je svak ostao u svojim granicama, i Bogu hvala nije se dogodila nikakva novost«.[48]

Mi smo već vidjeli, kako su neki splitski plemići pomagali, šta više i stajali na čelu pokreta, da se Klis oduzme Turcima, a da ga dobije car, koji je ujedno bio i kralj ugarsko-hrvatski, i kako su splitski

[46] Relation Ant. Pasqualigo, u Mletačkom arhivu (Frari), Relazioni.
[47] Rel. Correr na istom mjestu.
[48] Relation Marco Barbarigo, cit. u Mletačkom arhivu, Relazioni.

knezovi otvoreno isticali u svojim izvještajima vladi, kako splitski plemići nisu nikakav lojalan ni pouzdan elemenat, dok su naprotiv splitski građani njoj potpuno odani. Sasvim je bilo prirodno, da će se odsada splitski knezovi i kapetani staviti na stranu građana pučana, i da će im pomagati u njihovim nastojanjima, koja su išla samo na štetu plemićkih privilegija, a nikako na štetu vlade.

Splitski su građani šta više mnogo puta sami nastojali da mletačkim vlastima u Splitu pokažu namjere plemića, njihove razgovore i izjave protiv mletačke vlade, koja nije, prema njihovu mišljenju, ništa radila za njihove interese i puštala da njihova zemljišta ostanu pod Turcima.

U tako povoljnim prilikama za sebe splitski su građani nastojali da izvuku što više koristi i na političkom, odnosno unutarnjem građansko-političkom polju, da njihovi ljudi dobiju što više vlasti i da ta vlast bude što trajnija. Sada, kad je junački podvig splitskih plemića pod Klisom i u Klisu propao, a car i kralj definitivno otisnut sa ovih obala, sastaše se splitski »građani i pučani«, da izaberu svoje poslanike za Veneciju, i splitski im knez nije to zabranio, nego je štaviše dao vjerodajnicu od njih izabranim poslanicima Franji Alegrettiju i Battisti Boccareu, koji su onda pošli u Veneciju, gdje ih nalazimo u augustu 1598. g. I plemići, koji su slutili, da će pučani tražiti privilegije, koje njima ne idu u račun, poslaše svoje poslanike, koji su pobijali traženja građana pučana.

Ovaj put je vlada saslušala mišljenje bivših generalnih providura u Dalmaciji Benedetta Mora i Giovannija Balba. Benedetto Moro bio je generalni providur upravo onda, kad su se događale već spomenute stvari pod Klisom. On je poznavao vrlo dobro prilike u Splitu i raspoloženje građana pučana i splitskih plemića prema Veneciji i prema caru i kralju. U svojoj relaciji, koju je podnio na svom povratku u Veneciju g. 1597., kaže Moro: »Nastojao sam odmah, čim sam prispio u Split, na zgodan način da steknem naklonost građana onoga mjesta, pošto sam tada otkrio, da je njihova duša protiv plemića i da je njima žao ono, što se dogodilo (učestvovanje plemića u osvajanju Klisa). Meni je to bilo lako učiniti, budući da je nesloga, koja kod njih vlada, nastala zbog nadmoći, koju oni plemići hoće da svom snagom sačuvaju. To je donijelo veliku uslugu stvarima Vaše Jasnosti, jer sam na taj način mogao doznati za mnoge pojedinosti i popraviti mnoge nerede, koji su bili od ne male važnosti.«[49] Generalni providur Moro je napadao zatim uvelike plemiće, koje je prikazivao kao pristalice ugarsko-hrvatskoga kralja. Stvarno je »Svijetli Vladaru došlo ovo plemstvo do tolike drskosti i preuzetnosti, da sam ja tvrdo uvjeren, da bi oni, kad se ne bi bio našao u onim stranama predstavnik najviše vlasti, bili naročito u Splitu i Trogiru, silom otvorili gradska vrata i u grad uveli carske ljude i njihove pomoćne čete, da im što više olakšaju prijelaz u Klis. Ukratko bili bi učinili kakovo bilo djelo, da omoguće svoje namjere. Oni su potajno podsticali narod, govoreći da imaju male koristi od Vaše Jasnosti, i da se o njima vodi malo računa u Veneciji. Kako su pako onda,

[49] Relacija Benedetta Mora. U državnoj biblioteci u Beču Codex WIIB 6360. fol. 432 ss.

kad su bili pod vlašću ugarskoga kralja, imali ne samo mnoge pogodnosti, nego i položaje i časna mjesta u upravi, tako da se sada zapuštaju i preziru, i gotovo napuštaju, jer ih cijene kao narod niže vrsti i bez ikakve vrijednosti. Meni se čini, da ih taj uzrok uvelike tišti, i da on najviše doprinosi, da njihovi duhovi trajno ostaju spremni na takvu urotu. To ih potiče da nastoje, da se udalje od Vaše milosti i da steknu onu carevu. Takve su se i slične riječi potajno došaptavale, dok je Klis bio u njihovim rukama, i dok su oni podsticali svoje ambicije, koje su i te kako bile jasne i koje sam ja vrlo dobro poznavao.«

Eto, taj generalni providur, koji je tako dobro poznavao prilike u Splitu, i koji je prema tome smatrao plemiće za protivnike mletačke države, a građane za njoj odane, dao je svoje mišljenje o zahtjevima pučana i opiranju splitskih plemića, da im vlada tim zahtjevima udovolji.

Pučani građani tražili su od mletačke vlade:

1) Ako koji od tridesetorice, čija su imena bila u žari, umre, da onda oni, koji su bili prokuratori, predlože nekolicinu, između kojih će knez izabrati onoliko, koliko ih je umrlo ili se iselilo;

2) da oni, čija su imena u žari, predlože svake godine dva ili tri građanina, od kojih će jednoga izabrati knez i postaviti ga za skontra uz onog plemićkog;

3) da se imenuje i jedan građanin za soprastanta. Njega će izabrati knez između one tridesetorice;

4) da plemićki kamerlengo ne može trošiti novac bez pristanka pučkog.

Iz tih traženja građana pučana, vidi se jasno, što su htjeli. Njihova je svrha bila, da u toj za njih povoljnoj konjunkturi sve privilegije pučana skupe u ruke onih trideset porodica, koje će same da između sebe biraju, pošto oduzmu knezu slobodan izbor i dadu mu ga samo unutar onih trideset. Prirodno je bilo, da su se sada plemići uvelike uzbunili, prosto s razloga, što bi time ona tridesetorica sastavljala jedno autonomno vijeće gotovo ravnopravno sa onim njihovim, i što bi se time stvorio pored njihova još jedan privilegovani stalež u gradu.

Mletačka je vlada, pošto je sve pomno proučila, odredila, da i dalje knez izvlači trojicu od trideset, čija se imena nalaze u žari, ali s time, da to ne biva od vremena do vremena i za određenu potrebu, jer je knez to mogao njima i odbiti, izjavljujući, da stvar nije toliko važna, da za nju treba izvlačiti tri prokuratora. Zatim kad bi ta potreba prestala, prestajala je i ta njihova dužnost. Sada, prema ovoj odluci imala su da izvučena trojica ostanu na svojoj dužnosti kao pučki prokuratori dvije godine. Poslije dvije godine službe imao je knez da ponovo na isti način izabere novu trojicu na dvije godine. Osim toga je određeno ovom odlukom, da se, ako bi koji od onih, kojih su imena bila u žari, umro, imao mjesto njega uzeti drugi, i njegovo ime metnuti u žaru.

Vlada je na drugi zahtjev pošla također uvelike ususret željama pučana građana. Skontra je dosada imenovao knez i kapetan, i to koga je on htio. Sada je odlučeno tako, da knez ima da izabere skontra iz

»skupa spomenutih trideset, koji su bili u žari« (dal corpo delli sudetti trenta imbossolati), i to takva, koji je odgovarao tom poslu. Taj scontro — preglednik — bio je od kneza izabran na godinu dana, kao preglednik plemićkome. On je podudarno s njime trebao da piše sve prihode i rashode splitske komune. Ni plemićki kamerlengo, ni pučki skontro nisu mogli da jedan bez drugoga unesu u svoje knjige ni izdatak ni primitak koje bilo vrsti, nego su obojica trebala uvijek da to zajedno rade. Isplata pak bilo koje vrste nije mogla da bude izvršena bez naročitog dopuštenja i naloga kneza i kapetana, kome su oba skontra imala da podnesu detaljni obračun cjelokupne svoje administracije. Sam novac držao je plemićki blagajnik.

Ta je odluka mletačke vlade bila od goleme važnosti. U prvom redu tu se spominje »skup (tijelo) tridesetorice, čija su imena bila u žari«, i samo između te tridesetorice mogao je knez izabrati po volji skontra. Na taj su način dvije najvažnije službe, koje su imali pučani, trojica prokuratora i skontro, došle u ruke onih 30 građana, dok su ostali pučani bili iz tih služba isključeni.

Još nešto treba ovdje da opazimo, a to je, da mletačka vlada naziva istim imenom scontro i pučkog i plemićkog. Oni imaju istu dužnost, a razlika je samo u tome, što plemićki drži u svojoj kasi gotov novac, ali ga ne smije trošiti bez učestvovanja pučkog, a nikako ne bez naloga kneza i kapetana.

Jedina pučka služba, koja nije bila dodijeljena ovoj tridesetorici bio je pučki soprastant. Čini se, da u posljednje vrijeme nisu knezovi i kapetani imenovali pučkog soprastanta. Sada je vlada odlučila, da oni moraju to da čine i da u buduće treba da knez i kapetan bira uz plemićkog soprastanta jednog između građana i pučana, koji će zajedno s plemićima rasporedivati straže i vršiti druge dužnosti, koje su određene.

O izdavanju novca odluči vlada, da se kao i dosada, novac ne smije izdavati bez naročitog naloga kneza i kapetana.[50]

Tom dukalom, ma da nisu građani postigli ono, što su iskali, a to je, da oni sami određuju knezu kandidate između kojih će on uzeti one, kojih će imena metnuti u žaru, kao i to da oni, kojih su imena bila u žari, predlažu knezu trojicu kandidata za skontra, ipak su oni postigli, da je tih trideset priznato kao posebno tijelo (corpo), iz kojega se birali i prokuratori i skontro. Ali ono, što su oni naročito htjeli, a to je, da ti odlučuju, koji će novi pučanin da bude metnut u žaru, nisu postigli, jer je knez poslije smrti nekoga od njih mogao da metne u žaru ime koga god je pučanina on htio.

U takvoj konjunkturi postigli su građani i to, da je knez i kapetan Leonardo Bolani odredio 1. novembra 1599., da soprastanat građana i pučana prima 100 lira plaće na godinu, i to iz kase komune, na isti način, kako je plemićki soprastanat primao iz iste kase 200 lira godišnje.[51]

[50] Marinus Grimanus etc. Dux Venetiarum etc. — Leonardo Bolano etc. dd die prima sept. Ind. XII. 1598. U Državnom Arhivu u Zadru. l. c.; L. d. o. 129, 130. 131.
[51] L. d. o. 138.

Protiv te odluke splitskog kneza i kapetana protestovaše plemići u Veneciji, na što je 20. oktobra 1600. naredio »auditor signorie« Mario Donado, da se stvar suspendira.[52]

U daljem nastojanju svoga ujecaja iznesoše 17. novembra 1599. prokuratori pučana Splita Franjo Cambio i Kornelije Arner pred »generalnog providura mora na Jadranu i u Dalmaciji« zahtjev, da bez učestvovanja građanskog skontra ne smiju da budu plaćeni troškovi poslanika i izvanredni troškovi. Iznoseći to građani pučani su izjavili, kako splitska komuna prima oko 3000 dukata godišnjeg prihoda, pa kad se namire svi redoviti izdaci, ostaje oko 800 dukata. Međutim, mjesto da splitska komuna ima suficit, ona se zadužuje i ne plaća redovno činovnike, koje je dužna da plaća, pa uzima za to novac na kamate i plaća za taj novac 15% kamata. Knjige izdatka i primitka nisu vođene, kako se to mora činiti, a plemići svaki čas šalju svoje poslanike u Veneciju i na to troše svaki put 50, 60, a i više dukata.[53]

Pučki prokuratori zamoliše generalnog providura mora, da odredi: 1) onda, kad plemići idu kao poslanici u Veneciju, neka samo jednome plati komuna putne troškove, 2) da se nikakav trošak ne smije da učini bez učestvovanja pučkog skontra i 3) da komunalni kancelar treba da drži u redu blagajničke knjige.

Generalni providur mora nije smatrao, da se može u sve to upuštati, pa se za prva dva zahtjeva ograničio na to, da prokuratore uputi na prijašnje odluke, a za treće, što se samo po sebi razumijevalo, odredi, da plemićki kamerlengo treba da drži u redu blagajničke knjige.[54]

Takva odluka generalnog providura mora nije mogla zadovoljiti pučane građane, a s druge strane smatrao je sada plemićki skontro, da je njemu dopušteno vršiti isplate bez učestvovanja pučkog skontra. Zbog toga se obrate pučani građani g. 1602. vladi u Veneciji, iznoseći takvo postupanje plemićkog skontra, koji da isplaćuje novac bez učestvovanja pučkog skontra, tako da ovaj, kad nije prisutan pri isplati, ne može kako treba da unosi učinjene troškove. Vlada je prihvatila traženje pučana građana i 22. juna izdala dukalu, u kojoj kaže, da je »njena tvrda odluka«, da kao što ti skontri ne mogu da jedan bez drugoga ubilježuju razne stavke, tako se isto ne smije da troši novac bez učestvovanja obojice i da obojica treba da podnesu knezu obračun na kraju svoje dužnosti.

Istovremeno je generalni providur Gabriel potvrđivao pučanima pravo da se prokuratori biraju na dvije godine, kao i da pri uplatama i isplatama komunalnog novca treba da učestvuju oba skontra, plemićki i građanski.[55]

Građani su svejedno i dalje nastojali da prigrabe nešto, što dosada nisu imali, pa su tako 1604. g. pučki prokuratori izabrali Ivana Ubertija za pučkog poslanika i poslali ga u Veneciju. Štaviše, tadašnji je knez i kapetan dao tom i tako izabranom pučkom poslaniku vjerodajnicu.

[52] L. d. o. 138.
[53] L. d. o. 136.
[54] Ibid.
[55] Marinus Grimano etc. Andreae Renerio dd. 22 junij 1602 — Državni Arhiv u Zadru l. c.

Ali plemići nisu na to mirovali i to su odmah prijavili u Veneciju, na što vlada nije htjela da primi Ivana Ubertija kao pučkog poslanika, jer da nije izabran na osnovu dukale od 24. augusta 1555.[56]

Inače se odsada dalje redovno postupalo prema posljednjoj dukali od godine 1598., i pučki su prokuratori svake druge godine bili birani na dvije godine između onih, kojih su imena bila u žari, a soprastanat pučki svake godine, između svih pučana bez razlike. Tako su godine 1604. imenovani za prokuratore puka: Kornelije Arneri, Zorzi Marcio i Fabricije Kozmačić, a za soprastanta Andrija Allegretti.[57]

Godine 1605., 21. augusta, generalni je providur Dalmacije Andrea Gabriel na zahtjev plemića još jače utvrdio privilegij te tridesetorice time, da ubuduće ne može knez i kapetan da metne u žaru ili izabere »u broj tridesetorice građana«, ako taj nije stari splitski građanin, ili ako ga nije splitsko Veliko vijeće među građane primilo, ili pak ako nije u Splitu stalno nastanjen 15 godina sa cijelom svojom porodicom.[58]

Tako stvoreno i učvršćeno »tijelo« od trideset građana makar i ne imalo svoje vijeće, koje bi stajalo prema onom plemića, makar i neimalo svoju *kongregu*, kao na pr. u Hvaru ili drugim nekim komunama, odijelilo se od ostalog puka, koji sada sebe sama naziva »mali puk« — »popolo minuto«.

Mletačka vlada i njen predstavnik u Splitu, knez i kapetan, vode odsada dalje uvijek računa o tom građanstvu, a koje je, kako je isticao generalni providur Moro, odano Republici. Za te građane kazao je u svojoj relaciji Marin Mudazzo, koji je bio splitski knez i kapetan od 24. marta 1611. do 24. decembra 1613., da su »najvjerniji i oduševljeni u svakoj potrebi službe državi«. Taj je Mudazzo preporučivao mletačkoj vladi: »bit će uvijek dobro, da oni (građani Splita) budu od državnih predstavnika na vješt način poduprti i milovani«. S druge strane preporučivao je isti Mudazzo, da treba da ovi državni predstavnici, dakle splitski knezovi, generalni providuri, i t. d. splitske plemiće uvijek »drže niske i ponizne«,[59] t. j. da prema njima tako postupaju, da im ne daju da se jače istaknu u svome gradu. U takvim prilikama interesi građana bili su podržavani od Republike, i plemići, koji su to vrlo dobro znali, nisu mogli, a ni poduzimali ništa.

Da navedemo samo nekoliko primjera, u kojima je državna vlast na jednak način postupala prema jednima i drugima, i tako građane izjednačivala s plemićima. Štaviše, možemo istaknuti, da i nije bilo nijedne prilike, u kojoj bi splitski knezovi ili vlada drugačije postupali.

Kad je vlada godine 1605. dala Splitu neku količinu soli bez carine, odredio je 22. marta 1605. splitski knez i kapetan Paolo Trevisano, da svake godine ima splitski knez i kapetan izabrati *dvojicu*, od kojih

[56] L. d. o. 137.
[57] L. d. o. 139.
[58] Andrea Gabriel etc. prov. gen. in Dalmazia et Albania. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.
[59] Relatione del N. H. s. Marin Mudazzo ritornato di conte di Spalato etc. u Archivio di Stato u Ven. Coll. V. Secreta.

jedan ima da bude član plemićkog vijeća, a drugi jedan od »tijela 30-orice«, koji će zajednički da tom solju upravljaju.[60] Tu je odluku ponovila vlada 22. jula, u svom pismu novom knezu.

Držeći se te odluke, pošla su 30. jula 1606. dva »prokuratora zajednice građana i puka«, Kornelije Arnerio i Zorzi Marcio, novome knezu Marinu Bondumieru i zamoliše ga da imenuje dvojicu. On je odmah imenovao plemića Comulija i građanina Andriju Radića.[61]

Kad su godine 1611. pošli u Veneciju jedan poslanik plemića i jedan građana i puka zbog gradnje lazareta, splitska je komuna platila putne troškove plemiću, dok poslaniku građana i pučana nije htjela. Građani se na to obrate vladi, koja naredi knezu Marinu Mudazzo, neka naredi, da se i poslaniku građana i pučana na isti način i u istoj visini isplate troškovi od strane splitske komune.[62]

Godine 1617. protestiraju »prokuratori zajednice građana«, i na njihov protest vlada odbija zaključke plemićkoga vijeća, a njih službeno naziva samo »gospoda građani«.[63]

Jedan od najznačajnijih uspjeha postigli su splitski građani 1618. g. Tada je splitski knez pozvao k sebi prokuratore građana i puka i saopćio im, da mu treba 32 veslača za galije. On je odredio da od tih dade grad 10, a ostalo da otpadne na varoši i sela. Prokuratori su sada imali da metnu u žaru imena svih obvezanika na podavanja i da izvuku od tih potreban broj. Međutim je knez izričito naredio, da se izuzmu: građani sa piace, vlasnici glavnih dućana, vlasnici lađa, i nesposobni starci.[64]

U svojoj ofenzivi na plemiće splitski su građani išli sve dalje. Tako su 1620. poslali u Veneciju kao svoje poslanike (zajednice građana i puka) svoje prokuratore Luku Gaudentio i Zuana Cupareo. Oni su u ime građana i pučana zahtijevali, da vlada naredi, da splitski plemići moraju, kad god to ustreba za javnu službu, pridonijeti solid na liru prema svim svojim posjedima na isti način, kako su na to obavezani građani. Isto tako neka oni budu obavezani da prema svom imetku učestvuju i u dugovima, koji su zbog toga učinjeni. Osim toga imaju i oni da dadu veslače i borce za opremu sadanje galije.

S druge strane su plemići sada poslali svoje poslanike Jakova Tartaglia i Franju Nadalija, i oni su tražili, da plemići budu od svega toga oslobođeni, jer da je to njihov privilegij.

Iako nije vlada potpuno uslišala molbu građana i pučana i nije odredila, da i plemići treba da učestvuju u svemu, kad to vlada zatraži, ona je ipak odredila, da svaki put, kad bude za to hitna potreba i to naredi generalni providur, plemići treba da dadu onoliko ljudi za borbu, koliko ih bude generalni providur tražio.[65]

[60] U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.
[61] Ibid.
[62] L. d. o. 160.
[63] L. d. o. 180.
[64] U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.
[65] Antonius Priolo dux Ven.: — Franc. Mauroceno dd 11 junii 1620. L. d. o. 176.

VII.

MALI PUK I VAROŠANI PROTIV GRAĐANA

Ti napadaji građana na plemićke privilegije izazvali su plemstvo još jače. Kako je pak plemstvo vrlo dobro poznavalo raspoloženje mletačkih vlasti i mletačke vlade prema sebi, ono je, da udari na pučane, ponovo upotrebilo mali puk, štaviše ono je sada složilo jednu novu skupinu *maloga puka i varošana* (populi minuti et borghesanorum).

Tako se desilo, da se taj »*mali puk*« sastao i poslao svoje izaslanike tadanjem splitskom knezu, tužeći mu se na »građane sa trga« (cittadini di piazza). Ovi su izaslanici maloga puka isticali, da oni moraju da straže sami na bedemima, što ne čine građani sa trga, i drugi, koji o njima zavise, i molili su kneza, neka naredi da i ti građani čuvaju stražu na bedemima.[66]

Iza tog napadaja slijedio je drugi. Prokurator »varošana« Splita uputio je 24. aprila 1621. g. tužbu i protest, što su prokuratori građana i puka izabrali za splitskog građanina Jakova Bonomellija i uvrstili ga među 30-oricom. Iza toga su prokuratori maloga puka i varošana protestirali protiv uvrštavanja u broj 30-orice, kao i protiv izbora za prokuratora Pavla Bonomellija.[67]

Ma koliko ne bili ti protesti velike, načelne prirode, svakako je važna pojava, da se sada sasvim odijelio mali puk od građana i pučana odnosno od građana, kako su se već od vremena do vremena zvali splitski građani. I ne samo to, nego se taj mali puk složio s varošanima.

Stvarno nije mali puk imao nikakva interesa da ostane u zajednici s građanima, koji su i onako za sebe sve prigrabili i nisu vodili računa o njemu, nego su štaviše na nj natovarili sve teže poslove. Ti siromašniji pučani, popolo minuto, mali puk, bili su čak u gorem položaju nego varošani, jer su trebali da čuvaju stražu na bedemima, od čega su bili varošani isključeni.

Podstaknuti od plemića oni se udružiše i pošto su u Splitu formulirali svoje zahtjeve poslaše u Veneciju Franju Cura (Zura), koji je onda »u ime varošana i maloga puka Splita« podnio mletačkom Collegiju mudrih četiri zahtjeva varošana i maloga puka, protiv građana, koji se nazivaju »sa trga« (di piazza). Taj se Franjo Cura naziva »jedan od prokuratora onoga maloga puka i varošana«.

Prvo su molili, »da svi stanovnici grada Splita«, t. j. mali puk i građani, i svi ostali, ma kako se oni nazivali, izuzev one, koje je Senat od toga izuzeo, moraju bez iznimke čuvati stražu u gradu, isto tako na bedemima, kao i na zvoniku, tako, da na stražu na zvoniku nemaju pravo samo građani »sa trga«, kako to oni sebi prisvajaju. Osim toga treba da raspored straža bude izložen u kancelariji komune svakih šest mjeseci.

[66] U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.
[67] Ibid.

Njihov je drugi zahtjev bio, da se procijeni imetak svih stanovnika Splita i njegovih varoši, tako da se može udariti točan prirez solid na liru, već prema imetku za sve terete, i što se tiče galija, i javnih radova i svih drugih, koji bi s vremenom bili nametnuti.

Treći je njihov zahtjev bio, da, kad se razrezuju tereti i procjenjuje imetak, treba da bude prisutan uz prokuratora građana i puka i jedan maloga puka i jedan varošana, kojega će izabrati većina maloga puka, odnosno varošana.

Naposljetku su mali puk i varošani zahtijevali, da, kad se izvrši spomenuta procjena, imaju prokuratori građana učiniti obračun o posljednjim teretima (nametima), koji su izvršeni i zbog galeota (veslač na galijama) i za vojnike ratnike, i da su građani dužni nadoknaditi varošanima ono, što su im nepravedno i nerazmjerno nametnuli.[68]

Iza te predstavke uputio je isti Franjo Cura 16. oktobra 1621. drugu, u kojoj ističe, kako prokuratori zajednice građana Splita nastoje da svojim prigovorima zavlače rješenje njegove predstavke.

14. januara 1622. odgovorili su splitski »građani i puk« preko svoga prokuratora Jakova Bonomellija i svoga advokata Zanbattiste Contea. Oni otvoreno kažu, da je ta predstavka maloga puka i varošana samo mahinacija splitskih plemića, koji hoće da odijele mali puk od ostaloga puka, s kojim on ima zajedničke interese, a to zato, da mu oni zapovijedaju. Međutim one povlastice, koje uživaju splitski građani, nisu ih dobili od nekog stranog vladara (kao plemići), nego od Venecije, koja je jedini njihov zakoniti i prirodni gospodar. Njihovi prokuratori predstavljaju cjelokupnost građana i pučana. Njima je krivo, što je vlada nedavno odredila, da svi bez razlike, bili oni plemići ili ko drugi, imaju da daju vojnike ratnike, i zbog toga evo sada podstiču jedan dio puka, samo da sa sebe skinu dužnosti, koje su im određene. Radi toga su dali izabrati i samozvane prokuratore.

Splitski građani ne će ni da govore o stražarenju na tornju, jer to prepuštaju interesovanim porodicama. Oni sami traže, da se redovno izlaže raspored straža, ali ne u kancelariji komune, gdje bi mogli da budu i falsifikovani, nego u kancelariji kneževa kancelara.

Građani i puk žele, da se doista sve procijeni i prema tome i postave tereti, ali ističu, da varošani nemaju tu nikakove riječi, jer oni ne snose tih tereta.

Sam splitski knez bira procjenitelje i prema procjeni određuje i terete. Ako tko smatra, da mu je previše procijenjeno, on uvijek može da se tuži knezu.[69]

Osim tih dale su svoju predstavku vladi i sedamdeset i dvije porodice grada Splita, koje su smatrale, da imaju pravo da čuvaju stražu na tornju.

Poslije tih predstavaka i ponovnih dodataka, vlada je dukalom od 25. februara 1622. odbila sve zahtjeve maloga puka i varošana.[70]

[68] Presentata nel collegio de Sig-ri Savij ordinarij etc., 1621 adi 2 sett-io. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

[69] Presentata nell' Ecc-mo Coll-o di XX Savij dell' Ecc-mo Senato etc. — adi 14 gen-o 1621.

[70] Antonius Balbo Dei Gratia Dux Venetiarum etc. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

Tako je propao pokušaj splitskih plemića, da odijelivši mali puk od ostale zajednice građana i pučana stvori protiv njih jednu novu zajednicu maloga puka i varošana.

Sada su splitski »građani i puk», zapravo onih 30, kojih su imena bila u žari, postojali kao paralelno tijelo prema onom plemića.

Sačuvao nam se popis te tridesetorice iz godine 1619. To su bili: s. Zorzi Zenobio, s. Nikolo da Città Vecchia, m. Andrija Allegretti, m. Fabrio Čizmačić, s. V. Capogrosso pok. Dujma Bartolomeja, s. Nikola Marchi, s. Ivan Cupareo, s. Petar Bonomelli, s. Franjo Cupareo, s. Ivan Campe (Zampe), m. Marko Kuisić, ml., s. Ivan Allegretti, m. Girolamo di Lorenzi, s. Luka Gaudentio, s. Andrija Boccareo, m. Franjo Saganić, s. Petar Poleni, s. Alviz de Lupis, s. Petar Cambio, m. Juraj Petravić, s. Mate Uruanco, Dr. Jakov Cavagnini, m. Petar Ilić, s. Kristofor di Christophoris, m. Roko Sukačić, s. Andrija Benedetti, m. Luka Lučić, m. Nikola Glavić, s. Jakov Bonomelli.[71]

Godine 1623. postigoše građani još jedan privilegij. Njima je bilo priznato, da svaki put, kada se šalju poslanici grada Splita da pregovaraju sa turskim činovnicima, budu u tom poslanstvu uz plemiće i građani. Tako je 1623. g. generalni providur Dalmacije odredio, da uz plemićke poslanike k Turcima bude i Luka Gaudencije, koji je izabran iz »broja građana«. On istina nije mogao da se miješa u pregovore, ali je trebao da bude prisutan.[72]

Iste godine naredio je isti Molin, da za nadzornike nad prodajom sira budu postavljena dvojica, od kojih će jednoga izabrati Veliko vijeće, a drugoga prokuratori građana. Istom odlukom naredio je Molin, da knez imenuje dva procjenitelja mesa i ribe, i to jednog plemića i jednog građanina.[73]

Kad je isti generalni providur Molin određivao, kako će se upravljati fontikom, odredio je, da njime ima da upravlja odbor od dvanaest lica, i to šest plemića i šest građana. Plemiće će izabrati Veliko vijeće, a građani bit će trojica prokuratora, koji budu na dužnosti i trojica njihovih predšasnika. Oni će se zvati presidenti i deputati.

Osim tog šireg odbora naredio je Molin, da budu izabrana dva fontikara, jedan plemić, a drugi građanin. Plemića će izabrati Veliko vijeće, a izbor građanina obavit će se ovako: knez će iz žare, u kojoj se nalaze imena tridesetorice građana izvući dvanaest ceduljica u prisutnosti prokuratora građana i puka. Tih dvanaest, knez i prokuratori izabrat će onda balotažom, većinom glasova, građanskog fontikara. Obadvojica tako izabranih fontikara ostat će u službi godinu dana, a onda će se na isti način izabrati novi.[74]

Godine 1626. generalni je providur Pisani odredio, da onda, kad se radi o izvanrednim izdacima, treba da pri tom učestvuju i soprastanat plemića i onaj pučana. On je nadalje odredio, da služba pučkom sopra-

[71] U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.
[72] Noi Francesco Molin etc. dd 20 agosto 1623. U istom arhivu, l. c.
[73] Noi Fr. Molin etc. dd 17 agosto 1623. U istom arhivu l. c.
[74] Francesco Molino etc. dd 28 genaro 1624. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

stantu traje najviše dvije godine.[75] Kad se plemićki soprastanat nije toga držao, nego je radio bez učestvovanja onog pučkog, na protest prokuratora, naredio je isti generalni providur Pisani, 18. juna 1627. splitskom knezu i kapetanu, da se nikakav takav izdatak ne smije učiniti, ako ne bude potpisan od obadvojice soprastanata.[76]

Godine 1642. odredio je generalni providur Gianbatista Grimani, da splitski knez može, kad to ustreba odrediti dvojicu, koji će odrediti cijene žitu. Od te dvojice jedan je trebao da bude plemić, a drugi građani, ili, kako on točno kaže, jedan »iz reda plemića, a drugi građana«.[77]

Izvanredni providur u Dalmaciji i Albaniji Antun Bernardo naredio je g. 1656., da splitska komuna ima odmah da izabere dvojicu članova svoga plemićkog vijeća, a isto tako i »zajednica građana i puka« dvojicu za deputate za zdravstvo, uz dvojicu, koja su već postojala, tako da ih bude ukupno šest.[78]

Prema dukali iz g. 1698. stajao je gotov novac u kasi komunalnog blagajnika. Međutim mora da su se uza svu pažnju skontra »građana« i »pučana« dešavale zloporabe, kad je 1653., sigurno poslije prijave od strane građana i pučana, generalni providur Dalmacije i Albanije Lorenzo Dolfin naredio, da odmah ima da se napravi jedna škrinja, koja neka se metne u kneževu blagajnicu, »zbog veće sigurnosti, da se u njoj čuva sav novac iste komune«. Ta je škrinja trebala da ima tri različita ključa, od kojih će jedan držati sudac, koji je po godinama života stariji, drugi jedan sindik, a treći blagajnik. Ta se škrinja nije smjela otvoriti, ni da se u nju metne, ni da se iz nje izvadi novac bez pristanka sve trojice i u prisustvu sve trojice. Sva su trojica odgovorni za novac, koji je u njoj, i u slučaju manjka sva trojica odgovaraju podjednako i treba da ga nadoknade.

Pošto se isplate redovno namještenici, koji primaju plaću, i »limitacija« državi, ne smije da se više učini bilo koji izdatak bez izričitog naloga splitskoga kneza i kapetana.

Spomenuti plemićki blagajnik (kamerlengo) ne smije da zapiše bilo koji stav ni na račun primitka ni izdatka bez skontra građana, bili to troškovi redovni ili izvanredni, o kojima se radi. Oni imaju uvijek da udruženo rade, i nikada jedan bez drugoga, ni u kom slučaju.

Istom odlukom ukida generalni providur Dolfin sve povišice plaća, bilo da ih je učinilo Veliko vijeće, bilo knez. Povišice plaća mogu da se učine samo uz odobrenje generalnog providura.[79]

[75] Pismo Ant. Pisanija, gen. prov. dd 18. juna 1627. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

[76] L. d. o. 128.

[77] Go: Batt-a Grimani dd Spalato primo maggio 1642. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

[78] Copia tratta dal registro delle terminazioni publiche e private corse sotto l' Ill-mo et Ecc-mo Sig-r Ant-o Bernardo fù prov. estr. in D. et A. dd Trau a 18 nov. 1656.

[79] Noi Lorenzo Dolfin per la Serenissima Reppublica di Venezia Proveditor General in D. et. A. dd Spalato 18 X-bre 1653. U Drž. Arhivu u Zadru, l. c.

Kad 29. juna 1704. generalni providur Marin Zane potvrđuje osnutak skloništa za nahočad u Splitu, određuje, da u upravu toga skloništa budu pored dvojice članova bratovštine presvetoga sakramenta još i četvorica drugih Splićana, *dva plemića i dva građanina*. Plemiće će izabrati Veliko vijeće, a dvojicu građana knez.[80]

Među raznim naredbama, koje je godine 1678. za svoga boravka u Splitu izdao generalni providur Pietro Valier, bila je i ona, da svake nedjelje ima da bude poslan u Kaštela jedan Splićanin, kojemu će biti dužnost da bude prisutan, kad se prima vuna, koja iz Turske dolazi. Taj treba da ostane na toj svojoj dužnosti jednu nedjelju dana. Jedne nedjelje treba da je *on plemić, a druge građanin*, i tako naizmjence dalje.

Isto tako treba da se postavi čovjek i to tri dana *jedan plemić, a tri dana jedan građanin*, kojemu će biti dužnost da pazi na predaju robe u Splitu.[81]

VIII.

NASLJEDNO GRAĐANSTVO

180 godina postojala su u Splitu 30-orica, kojih su imena bila u žari i između kojih su se birali oni, koji su vršili najviše službe građana i pučana. Oni su, kako smo to vidjeli, ne samo sebe smatrali posebnim tijelom naprama onom plemića, nego ih je tako smatrala mnogo puta i sama mletačka vlada i njeni predstavnici u Splitu, knezovi i kapetani.

Tako skupljeni građani sa svojim privilegijama, koje je bilo kad mletačka vlada dala pučanima i građanima, odnosno samo pučanima, još su se jače učvrstili, otkad je od njih otpao mali puk i pokušao, na nagovor plemića, da obrazuje zajedno s varošanima jedno novo tijelo.

Ali, uza sve to nisu oni mogli da postignu zatvor svoga »tijela«, jer je, kad bi koji od one 30-orice umro, samo knez i kapetan imao pravo da postavi u žaru novo ime, i to ono, koje je sam htio. Prema tome nisu oni nikako mogli da odlučuju u izboru novog člana te tridesetorice.

Međutim je težnja građana, kojih su imena bila u žari, išla zatim da takvo »građanstvo« bude nasljedno, t. j. da prelazi od oca na sina, upravo onako, kako je plemstvo bilo nasljedno. Prvi neuspjesi u tom pitanju nisu građane nipošto preplašili, jer su dobro znali, kako su se teško i kroz kolike decenije, čak i stoljeća imali boriti ze pojedine svoje privilegije.

Na posljetku, poslije toliko nastojanja, postigoše oni godine 1734. ono, za čim su gotovo dva stoljeća težili.

Mletački je Senat dukalom od 28. augusta 1734. na traženje splitskih građana odlučio, da »*kad umre otac, ima da prijeđe privilegij građan-*

[80] Marin Zane etc. u istom arhivu, l. c.

[81] Noi Pietro Valier etc. dd 7 maggio 1678. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

stva na njihovu zakonitu i nezakonitu djecu, a ako bi koja od 30 porodica izumrla, neka se većinom glasova izabere u kapitulu spomenute zajednice, u prisutnosti predstavnika države (kneza i kapetana), ona porodica, koja bude smatrana za najdostojniju i najzaslužniju, da je zamijeni«. ... Koga će građani da izaberu, prepušta se njima potpuno, i nemaju plemići nikakva prava da se u to miješaju.[82]

Tom su dukalom splitski građani dobili najviše, što su tražili: prema zatvorenom tijelu plemića stajalo je zatvoreno tijelo 30 građanskih porodica, prema privilegovanom plemićkom staležu stajao je privilegovani građanski stalež. Ostali puk nije imao nikakva učešća u vlasti.

Punih dvadeset godina splitska su 30-orica ne samo lično, nego kao članovi svojih porodica stajala u takvom položaju prema plemstvu s jedne i malome puku s druge strane.

Koji su razlozi bili i čiji utjecaji, da je 11. juna 1753. mletačka vlada dukalom Franje Lauredana promijenila dukalu od 23. augusta 1734., ne znamo. Već je generalni providur Boldù predlagao vladi, da spomenutu Ruzzinijevu dukalu promijeni. Pošto je vlada saslušala tadanjeg generalnog providura Dalmacije i Albanije Jerolima Marija Balbi-ja, izdala je 9. juna 1754. dukalu, kojom ustanovljuje, *da »građanstvo« ne pripada porodicama, nego pojedinim osobama. Ako ostane jedno od tih 30 mjesta prazno, pripada pravo plemićkom vijeću da ono izabere onoga, koga ono bude smatralo za najdostojnijega, najpogodnijega i najzaslužnijega.*[83]

Plemstvo je sada prvom prilikom pristupilo i vršenju tog svog prava, i ono je u svom vijeću 24. oktobra i 12. decembra 1756. izabralo četiri nova građanina na četiri upražnjena mjesta.

IX.

SPORAZUM PLEMSTVA I GRAĐANA 1765. G.

Građanstvo nije, što je sasvim razumljivo, prihvatilo olako takovo rješenje. Njemu se oduzimalo ono, zašto se toliko dugo borilo, i stavljalo ga u zavisnost od plemstva, u kakvoj nije nikada bilo. Uzbuđeno građanstvo podiglo je već iduće godine (1757.) parnicu protiv plemstva, koje je onu četvoricu izabralo i istovremeno uprlo sve sile, da se opozove dukala od 9. juna 1754.

[82] »passar debba alla morte de' genitori il privileggio della citadinanza nei loro figli leggitimi e naturali...« Carolus Ruzzini Dei Gratia dux Venetiarum etc. Nobili et s. viro Georgio Grimani Proveditori Generali in Dalmazia et Albania f. d. s. e. d. a. dd die XVIII augusti Ind. XII, 1734. L. d. o. 223. Isto u prep. u Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

[83] *Franciscus Lauredano etc. Hieronimo Balbi Prov. N. Gen. etc.* dd IX Junij Ind. I. MDCCXXXXIIII. L. d. o. 223.

Kako su zbog svega toga odnosi između plemstva i građanstva bili zatrovani, a parnica išla u nedogled, prihvati se posredovanja između zavađenih stranaka splitski plemić Josip Cindro. Poslije dugih i mučnih pregovora pođe Cindru za rukom da dovede do sporazuma između građana i plemstva 19. decembra 1765.

Taj sporazum, kojim se istovremeno prekida parnica između plemića i građana je ovaj:

1. »Građana grada Splita ima da bude uvijek 30, i to 30 osoba, a ne porodica«. Između tih trideset osoba imaju da budu porazdijeljene službe, koje građanima pripadaju.

2. I sada, kada treba da se popune neka prazna mjesta te tridesetorice, kao i u buduće, kadgod bude koje mjesto prazno, ima pravo plemićko vijeće da većinom glasova izabere na prazna mjesta druge građane. Plemićko vijeće obećava, da će ono birati ove nove građane između onih, koje im predlože prokuratori građana. Međutim ako bi neki od 30-orice imao samo jednog sina i dobrovoljno se odrekao »građanstva«[84] ili umro, ima ga na njegovo mjesto naslijediti njegov sin jedinac bez ikakva prijedloga od strane prokuratora i izbora u Velikom vijeću. Međutim, ako bi onaj, koji bi se odrekao ili koji bi umro, imao više sinova, imaju prokuratori da predlože plemićkom vijeću sve te sinove, i plemićko će vijeće između tih sinova izabrati onoga, koga bude smatralo najvrednijim, »eda uvijek bude stalan i nesmanjen broj trideset građana«.

3. Kako upravo sada treba da se popuni nekoliko praznih mjesta, imaju prokuratori u toku osam mjeseci da predlože plemićkom vijeću trideset osoba, eda između te predložene tridesetorice, plemićko vijeće izabere onoliko, koliko ih manjka do broja trideset.

Ako neko od te tridesetorice umre bez muškog potomka, imaju prokuratori da predlože za svako ispražnjeno mjesto četvoricu, između kojih će plemićko vijeće izabrati jednoga.

Ona četvorica, koje je već plemićko vijeće izabralo 24. oktobra i 12. decembra 1756., imaju se priznati kao takvi.

Prokuratori imaju da u roku od tri godine predlože na popunjenje svako upražnjeno mjesto. Ako oni to u spomenutom roku ne učine, može plemićko vijeće da izabere na upražnjeno mjesto, koga ono hoće.

Taj su sporazum potpisali od strane plemića isti Josip Cindro, a od strane »zajednice građana i puka« Ivan Karazić i Aleksandar Bogetić.

Tim sporazumom između plemića i građana postignut je u prvom redu mir u samom gradu Splitu: plemstvo i građanstvo podijelilo je svoje kompetencije, i osim toga stvorena jedna prijateljska veza između obaju »tijela«. Iako je plemićkom vijeću pristojalo sada pravo da bira nove »građane«, ono ih je opet moglo da izabere samo između predloženih od strane prokuratora, koji su bili građani i članovi one tridesetorice. Ovi su bez sumnje pazili da predlažu samo one, koje su smatrali dostojne da budu u njihovu krugu, bez sumnje opet druge

[84] L. d. o. 250. — »Volontariamente rinunciasse la Cittadinanza«.

članove porodica, od kojih su neki već bili u broju one 30-orice. Tim sporazumom između plemstva i građana, koje je istog dana, 19. decembra 1765., sa 20 glasova »za« i samo jednim neutralnim potvrdilo plemićko vijeće, zatvoreno je stvarno »tijelo« građana Splita.

Ostalima pak izvan te tridesetorice ostajala je samo mogućnost da budu jednom eventualno predloženi za »građane«, a dok to nisu bili, nisu mogli da dodu ni do kakvih položaja, odnosno službe, koje su pripadale građanima i pučanima.

Borba između pučana i plemstva, koja se kroz stoljeća vodila, nije svršila na korist puka, nego na korist onih između njega, koji su bili imućniji i ugledniji. Mali puk izgubio je svaki utjecaj na upravu svoga grada. Sada su postojale u Splitu osim svećenstva definitivno tri klase: dvije privilegovane: plemstvo i građanstvo, i jedna bez ikakvih privilegija: mali puk. Izvan tih, koji su sačinjavali splitsku komunu (plemstvo) i »zajednicu građana i pučana« (građanstvo i mali puk) bili su varošani.

X.

DEKADENCA PLEMIĆKOGA VIJEĆA

Dok je građanstvo sve više napredovalo, bogatilo se i povećavalo, splitsko je plemstvo sve više propadalo. Materijalno su splitsko plemstvo uništili u prvom redu Turci, koji su mu oduzeli mnoga zemljišta, brojčano su ga uništile epidemije kuge, koje su u nekoliko navrata pokosile velik broj njegovih članova. Dok su građanstvu pritjecali svedjer novi članovi i iz Italije i iz Dalmacije, splitsko je plemstvo, kao i ono u ostalim dalmatinskim gradovima, budno pazilo, da se ne bi neko primio u njegove redove, i da ne bi, kako su u jednoj predstavci istakli, pokvario njihovu krv.

Godine 1564. zamolili su splitski plemići mletačku vladu da donese odluku, da sinovi onih plemića, koji bi bili začeti u brakovima potajno sklopljenim ili sklopljenim sa prostim osobama ili sa osobama, koje rade mehaničke poslove, ne mogu da budu pripušteni u vijeće »Vaših najvjernijih plemića Splita, i to zato, da se miješanjem nelegitimne ili proste krvi, ne zaraze ili pokvare s vremenom duše ovog Vašeg najodanijeg vijeća ...«[85]

Međutim su te prilike dovele do velikih neprilika: nije bilo dovoljno vijećnika, da se drži Veliko vijeće, nije bilo dovoljno plemića, da se popune sve službe, koje je Veliko vijeće popunjavalo svojim članovima, a koji su odgovarali propisima statuta. Prolazile su katkada i po tri godine, a da se Veliko vijeće nije sastajalo, pa je Malo vijeće vodilo sve poslove i jednostavno produljivalo razne službe. I to Malo vijeće spalo je na 7 do 8 osoba.

[85] L. d. o. 82.

Kad je Gianbattista Grimani, generalni providur Dalmacije i Albanije, godine 1644. pregledavao i splitsku komunu i proučavao i splitske prilike, opazio je, kako se velik nered uvukao u splitsku komunu upravo zbog toga, što se zanemarilo pridržavanje statuta i njegovih propisa. Da tome stane na kraj, naredio je, još dok je boravio u Splitu:

1. Da se, prema statutu, Veliko vijeće Splita mora sastati najmanje tri puta na godinu, i da se na tim sastancima imaju da izaberu svi službenici statutom propisani.

2. Da oni, koji su već jednu službu obavljali, ne mogu, pod bilo kojom izlikom, da budu za istu službu dalje potvrđeni, nego treba da prođe do novog izbora barem toliko vremena, koliko su vremena oni tu svoju dužnost vršili. Oni ne smiju tu dužnost dalje obavljati ni privremeno ni na bilo koji drugi način.

3. Budući da je broj vijećnika vrlo malen, tako da se mnogo puta ne može pristupiti izboru osoba sposobnih da budu suci ili članovi Maloga vijeća, jer se za suce traži, da su navršili 30 godina, a za članove Maloga vijeća 25, neka se za suce odredi, da moraju imati 27 godina, a za članove Maloga vijeća 22.

4. Štogod se zaključi u Malome vijeću, može da vrijedi samo za četiri mjeseca, za koje vrijeme ima da se sastane Veliko vijeće, koje te zaključke treba da potvrdi.

5. Oni, koji budu vršili takovu dužnost, gdje se rukuje novcem, imaju, kad im dužnost svrši, predati cjelokupni obračun svojim nasljednicima u prisutnosti kneza i kapetana.

6. Svi članovi vijeća imaju da budu obaviješteni o sazivu vijeća osam dana prije dana sastanka. Oni članovi vijeća, koji mogu da dođu, pa bili oni ma koliko udaljeni od grada, ali ipak ne toliko, da im nije moguće da u tom roku prispiju, dužni su da dođu, inače treba da plate globu od 50 dukata. Ispričani su jedino bolesnici, koji to dokažu liječničkom svjedodžbom, koju će izdati liječnik pod zakletvu.

Oni, koji bez legitimnog razloga ne bi godinu dana dolazili u vijeće, gube pet godina aktivno i pasivno pravo u vijeću, i ne mogu da za pet godina vrše nikakvu službu. Kroz to vrijeme oni svejedno mogu da dolaze na sjednice vijeća, da se postigne potreban kvorum od 16 prisutnih vijećnika, ali nemaju prava balotirati. Osim toga oni su podložni daćama i rabotama, koje plaćaju, odnosno rade građani i svi drugi stanovnici Splita.

Komunalni kancelar dužan je svake godine za vrijeme Uskrsa poslati generalnom providuru izvještaj o tome, da se Veliko vijeće sastajalo prema spomenutim odredbama. Taj će izvještaj on popratiti zakletvom, i tu zakletvu ovjeroviti. Ne učini li on to savjesno, platit će 100 dukata globe, koja će se naplatiti od njegova imetka, a od toga će polovica ići onome, koji ga prijavi, a druga polovica nedavno osnovanom »Montu« (državnoj zalagaonici) u Splitu[86]. Taj kancelar treba da ispiše sva imena i prezimena i dob svih vijećnika sposobnih da to budu. U istoj knjizi

[86] Noi Gio-Batt-a Grimani etc. Prov. Gen. etc. — dd Spalato.

treba da budu također točno ispisana sva muška djeca plemića. Sve to radi toga, da se vijeće doista može da sastaje i svoju dužnost vrši.[87]

Ma koliko nastojali splitski plemići da udovolje zahtjevima svoga statuta ili pak ovoj posljednjoj Giustignanovoj odluci, svejedno nisu oni mogli da to postignu, jer ih je bilo premalo. Statut je sastavljen u doba, kad je u splitskom Velikom vijeću bilo 100 vijećnika, kad su se dakle mogle sve službe bez ikakve zapreke podijeljivati i vršiti. Sada su se vremena uvelike promijenila, a plemstvo spalo na oko 20 njih sposobnih da budu članovi vijeća.

Zbog toga su se plemići obratili između ostalog i na generalnog providura Antuna Barbaro, kad je on u Splitu boravio, i uputili ga u cijelu stvar. Bilo je to vrijeme, kad je on duže vremena među tim plemstvom živio i mogao se na licu mjesta uvjeriti, da je splitskim plemićima prosto nemoguće da udovolje svim zahtjevima, koji su se na njih postavljali.

Pošto je cijelo pitanje detaljno proučio, ublažio je on 16. januara 1670. uvelike odluke ranijih generalnih providura, i spomenutoga Grimania i Priulija, koji je 17. jula 1669. bio donio jednu odluku, u kojoj je u 15 stavova htio da uredi odnose u splitskoj komuni.

Priuli je među ostalim naredio, da nijedan plemić, koji je član vijeća, ne može da bude komunalni kancelar ni njegov zamjenik, ni njegov asistent. Tu je odluku potvrdio i Barbaro s time, da to ne može da bude i nijedan splitski građanin.

Priuli je bio odredio, da oni, koji izvuku zlatnu kuglicu i predlažu redovne službe, ne mogu da predlože za te službe oca, sina, brata, strica, stričeva sina, vlastitog nećaka, ili unuka, a ni sebe same. To nije bilo ništa novo, jer je to odgovaralo točno statutu.[88] Barbaro je znatno olakšao tu odredbu, da oni s obzirom na malen broj plemića ne mogu da imenuju samo rođake prvoga stepena.

Isto je tako generalni providur Barbaro izmijenio odluku Priulovu, koja je bila osnovana na statutu, a koja je zabranjivala, da ne mogu biti istovremeno suci: otac, sin, brat, stric, očuh, unuk, stričev sin ili zet. Prema statutu i Priulovoj odluci nisu takvi rođaci mogli da budu istovremeno jedan sudac, a drugi sindik.[89] Barbaro je i za to odredio da valja samo za rođake prvog stepena.

Barbaro je nadalje izmijenio Grimanijevu odluku o »kontumaciji«, s time, da je vrijeme te »kontumacije« skratio za trećinu.

Statut je dopuštao pojedinom sucu, da za vrijeme svoje službe, koja je trajala tri mjeseca, može da bude odsutan iz Splita najviše 15 dana[90]. Tu je odredbu statuta pooštrio splitski knez i kapetan Marko Manolesso 26. juna 1661., što je potvrdio još iste godine generalni providur Dalmacije i Albanije Andrea Cornaro, a zatim generalni providur Priuli s time, da pojedini sudac smije da bude odsutan iz Splita samo petnaest dana, ali to jedino s dopuštenjem kneza i kapetana. Knez i kapetan ne smije ni u jednom slučaju da produži to odsustvo. Generalni je pro-

[87] Maggio 1644. U Državnom arhivu u Zadru, l. c.
[88] Statuta et leges, L. II. c. XXXVII. ed. cit. pg. 38.
[89] Statuta cit. L. II. c. XXXVIII. ed cit. pg. 40.
[90] Statuta cit. L. II. c. c. XXXIX. ed cit. pg. 40.

vidur Barbaro to uvelike ublažio. On je najprije odredio, da sudac smije da bude odsutan iz Splita petnaest dana i da zato ne treba nikakovog dopuštenja kneza i kapetana splitskoga, a ako mu ustreba više odsustva, da mu ga, u slučaju važnih uzroka, može knez i kapetan neograničeno odobriti, štaviše, on mu ne smije to odsustvo uskratiti.

Barbaro je, nadalje, ublažio ranije odluke i Grimanijeve i Priulijeve o popunjavanju nekoga mjesta, ako to nije učinilo Veliko vijeće. Prema tim ranijim odlukama nije mogao knez da na prijedlog sudaca ili sindika ili i jednih i drugih zajedno imenuje nikoga. To je moglo samo Veliko vijeće, a ako se to nije moglo da sastane, Malo vijeće, na kojem je trebalo da bude barem osam njegovih članova. Takav izbor u Malome vijeću vrijedio je najviše četiri mjeseca, i trebalo ga je onda Veliko vijeće na prvom svom sastanku da odobri. Barbaro je to izmijenio i uvelike olakšao i odredio, da ako se Malo vijeće ne može da sastane u roku od 4 dana, može knez na prijedlog sudaca i sindika popuniti neku službu s time, da Veliko vijeće na prvom svom sastanku to odobri.

I statut i odluka Priulijeva na najstroži su način zabranjivali, da neko može da ima dvije službe. Barbaro se je i tu prilagodio prilikama i odredio, da, budući da ima malo plemića, može pojedinac da ima i dvije službe, koliko nisu one sasvim inkopatibilne.

Priuli je bio naredio, da se svi prijedlozi, o kojima se ima da donese odluka u Velikom vijeću, imaju tri dana prije sastanka toga vijeća izložiti u komunalnoj kancelariji, da se svaki pojedini vijećnik može u njih uputiti, a ako to ne bude učinjeno, ne može se o njima glasovati. Barbaro je i to ublažio, s time, da se samo prijedlozi o izvanrednim pitanjima imaju tri dana prije podnijeti knezu[91].

Na taj je način generalni providur Barbaro promijenio mnoge odredbe statuta, ali je uvelike pomogao, da je komunalna autonomna uprava mogla da pravilno funkcionira, a da ne dolazi neprestano u sukob sa svojim statutom. Drugačije se nije dalo. Jedini je izlaz mogao biti, da splitski plemići prime u svoje redove nove, što oni nikako nisu htjeli, a vlada im to nije ni predlagala ni naređivala.

Dok su splitski plemići, koji su stalno boravili u Splitu, budno pazili, da ne bi u njihove redove bio neko nov primljen, nisu za to nikako marili oni splitski plemići, koji nisu boravili u Splitu, nego na Braču, na Hvaru, u Trogiru i u drugim dalmatinskim mjestima ili u Veneciji. Oni su svoju dužnost, da prisustvuju Velikom vijeću ispunjavali, jer su morali pod prijetnjom globe, a možda i zbog toga, da se pokažu da su članovi toga vijeća pred svojim novim sumještanima, gdje su se oni možda i rodili. Tih je plemića, koji nisu živjeli u Splitu, bilo razmjerno mnogo i oni su bez mnogo oklijevanja predlagali — kako se to tuže ostali splitski plemići — i pripuštali u vijeće »porodice, koje ne posjeduju civilizovanost ni rekvizite, koji odgovaraju časti ulaza u to vijeće«. Čini se, da je tih plemića izvan Splita bilo toliko, da su mogli postići natpolovičnu većinu u vijeću. Kako se u Velikom vijeću od-

[91] Noi Antonio Barbaro per la Serenissima Reppublica di Venezia Provveditore Generale in Dalmazia et Albania — dd Spalato 16 genaro 1670. U Državnom Arhivu u Zadru, l. c.

hrčivalo natpolovičnom većinom, a prema odluci vijeća desetorice iz 1469. g. samo je Veliko vijeće imalo pravo da odlučuje o izboru novih plemića, to su ovi »stranci« mogli da s natpolovičnom većinom prime koga su htjeli.

Da to spriječi, obratila se splitska komunalna uprava g. 1728. generalnom providuru Petru Vendraminu s molbom, da donese odluku, da se ubuduće ne mogu izvršiti nikakve agregacije, dakle da se niko ne može izabrati za člana vijeća i time postati splitski plemić bez pristanka *četiri petine* Velikoga vijeća, a to zbog toga, da se izbjegne mogućnost da se obali važnost i ugled Velikoga vijeća.

Generalni providur Vendramin složi se s tom njihovom molbom pa i sam uvjeren, da se u vijeće mogu pripustiti samo ljudi jednake civilizacije i duha, donio je odluku 12. januara 1729., da se ubuduće može neko primiti u Veliko vijeće samo, ako za nj glasa četiri petine vijećnika[92].

Tako je ostalo do kraja venecijanskog vladanja u Dalmaciji. Mletačka je vlada strogo poštivala pravo Velikog vijeća Splita, a i svih ostalih komuna, da ono samo bira nove plemiće, ako je to htjelo. A kad je ona željela, da neko udje zbog naročitih zasluga u koje vijeće, onda je ona preporučivala, ali ne naredivala. Tako je mletačka vlada dukalom Luigija Pisanija od 27. juna 1739. preporučila generalnom providuru Marinu Antunu Cavalliju, da sugerira splitskom Velikom vijeću, da porodicu Dinarićić primi među svoje plemiće. Dinarićići su inače bili Splićani[93].

Drugom jednom dukalom, dužda Petra Grimanija, od 15. decembra 1741., govori ponovo vlada generalnom providuru Petru Grimaniju o porodici Dinarićić, ali pri tom ističe, da je splitsko Veliko vijeće slobodno primiti među plemiće one, koje ono hoće[94].

Tu autonomiju, koja je, kako vidjesmo, mogla da bude u pojedinostima mijenjana od generalnih providura i same vlade, ali koja je ipak uglavnom ostala neokrnjena od dolaska Venecije, sačuvalo je splitsko Veliko vijeće, kao i sva druga u Dalmaciji, sve do kraja Republike.

Nije to ni iz daleka ona autonomija, koju je Split imao za vrijeme svoje sasvim slobodne komune, kad je bio u hrvatskoj, odnosno hrvatsko-ugarskoj državi. Sada je golem dio posala, koji su prije spadali pod kompetenciju komune, preuzela na sebe država, i uz komunalne zakone postojali su i oni državni, kojih prije nije bilo. Sada je država nametala različne troškove ili radove, koje je prije nametala sama komuna, ali uza sve to postojala je unutrašnja autonomija, ograničena istina najprije na same plemiće, a kasnije u mnogome podijeljena sa građanima, postojalo je zaključaka Velikog vijeća, koje niko, pa ni sama vlada u Veneciji, nije mogla da ukine, kao na pr. izbor sudaca i drugih komunalnih časti i dužnosti, ili primitak u plemstvo. Splitski je statut, istina u mnogom okrnjen, u svom glavnom dijelu ostao na snazi sve do propasti mletačkoga vladanja u Dalmaciji.

[92] Noi Pietro Vendramin etc. dd 12 genaro 1728. M. V. L. d. o. 218.
[93] L. d. o. 221.
[94] L. d. o. 221.